

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Навчально-науковий інститут управління, психології та безпеки
Кафедра загальної та соціальної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «магістр »
2 курсу, денної форми навчання
спеціальності 053 «Психологія»
ОПП « Психологія »
Маргарити ГРИЩЕНКО

Науковий керівник
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри теоретичної психології
Ольга УГРИН

Рецензент
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри теоретичної психології
Оксана ХРИСТУК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

_____ 2024 р., протокол № _____

Завідувач кафедри загальної та соціальної психології
доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів 2024

АНОТАЦІЯ

Психологічні особливості прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях

Магістерська робота присвячена теоретичному аналізу та емпіричному дослідженню психологічних особливостей прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях.

Перший розділ присвячений теоретичному аналізу поняття національна ідентичність. Описано структуру та особливості її формування.

У другому розділі проаналізовано результати емпіричного дослідження, для опрацювання яких було застосовано описову математичну статистику, кореляційний, порівняльний (за t-критерієм Стьюдента) та факторний аналіз з подальшою їх якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням. З'ясовано, що для досліджуваної молоді, в найбільшій мірі, характерні такі показники, як: почуття належності до своєї етнічної групи, майстерність, панування, рівноправність, а також позитивна етнічна ідентичність.

Встановлено відмінності в осіб з різним статусом проживання. Разом з цим виявлено й психологічні відмінності в осіб з різним рівнем почуття належності до етнічної групи.

Ключові слова: *нація, національна ідентичність, сучасна війна, молодь, ціннісні орієнтації*

Psychological features of the manifestation of national identity of youth in modern realities

The master's thesis is devoted to the theoretical analysis and empirical study of the psychological features of the manifestation of national identity of youth in modern realities.

The first section is devoted to the theoretical analysis of the concept of national identity. The structure and features of its formation are described.

The second section analyzes the results of the empirical study, for the processing of which descriptive mathematical statistics, correlation, comparative (according to Student's t-criterion) and factor analysis were used with their subsequent qualitative interpretation and meaningful generalization. It was found that the studied youth, to the greatest extent, are characterized by such indicators as: a sense of belonging to their ethnic group, skill, dominance, equality, as well as positive ethnic identity.

Differences in persons with different residence statuses are established. At the same time, psychological differences have been identified in individuals with different levels of sense of belonging to an ethnic group.

Keywords: *nation, national identity, modern war, youth, value orientations*

ЗМІСТ

Вступ.....

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічне вивчення феномену національної ідентичності у науці.....

1.1. Наукові підходи до визначення сутності поняття «національна ідентичність» у сучасній науці.....

1.2. Структура національної ідентичності особистості.....

1.3. Особливості формування національної ідентичності.....

Висновки до 1-го розділу.....

РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження психологічних особливостей прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях.....

2.1 Характеристика вибірки та методик дослідження .....

2.2. Аналіз отриманих результатів.....

2.3 Кореляційний аналіз даних.....

2.4. Порівняльний аналіз даних.....

2.5. Факторний аналіз даних.....

Висновки до 2-го розділу.....

Висновки.....

Список використаних джерел.....

Додатки.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року назавжди змінило життя українців. Повсякденне, мирне життя змінилося постійними повітряними тривогами та ракетними атаками росіян.

Саме у зазначений період життя країни, її громадянам дуже важливо зрозуміти свою національну приналежність, більш усвідомили патріотичні почуття та патріотичну свідомість. Любов до українських земель, повага до української культури є важливими характеристиками справжнього громадянина України.

Досвід нашої країни вказує на те, що сформована національна свідомість громадян, їх національна ідентичність може стати захисним щитом для нашого народу. Усі українці об'єдналися заради єдиної мети – перемоги спільного ворога.

У науковому просторі феномен національної ідентичності усе частіше стає об'єктом вивчення у працях сучасних вчених. Науковці розкривають сутність зазначеного поняття, висвітлюють компоненти, які входять до його структури та особливості його формування в особистості.

Феномен національної ідентичності став об'єктом вивчення у працях таких науковців як: D. Bozonelos, S. Grosby, C. Lee, Q. Liu, J. Marshelke, D. Turner, J. Wendt, Т. Березовська, С. Вонсович, П. Горінов, С. Денисюк, Н. Заяць, М. Козловець, О. Косович, О. Лисенко, Л. Нагорна, П. Осадченко, І. Похило, Ю. Руденко, Д. Сладкий, Т. Ткаченко, О. Федорчук, Є. Червертак та інші. Вони дотримуються думки, що національна ідентичність є почуттям приналежності до окремої національної спільноти.

Особливості структури та формування національної ідентичності в особистості були висвітлені у роботах M. Barrett, A. Lackner, G. Sasse, Л. Азарова, І. Бех, С. Бойко, Г. Гадзілевська, Н. Глушаниця, І. Голопич, Г. Доброльбожа, Н. Дудник, Є. Дуйко, В. Желанова, І. Іванова, О. Казакевич, А. Кікоть, М. Козловець, Л. Малімон, Г. Пирог, Д. Піонтовська, Т. Потапчук,

Г. Раскова, Ю. Руденко, Л. Співак, М. Степико, О. Філіпчук, О. Шапаренко, Л.Шумик та інші. Вчені вказують, що у структурі національної ідентичності містяться три компоненти: когнітивний, афективний, поведінковий. Чинники формування національної ідентичності. можуть мати: географічний, економічно-політичний, соціальний, культурний характер тощо.

Усе це вказує на наявність суспільної та наукової актуальності зазначеної теми. Це і спонукало нас дослідити власне психологічні особливості прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях.

Об'єкт дослідження: національна ідентичність.

Предмет дослідження: психологічні особливості прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях

Завдання дослідження:

1. теоретично розглянути наукові підходи до визначення сутності поняття «національна ідентичність» у сучасній науці;
2. описати структуру національної ідентичності особистості;
3. охарактеризувати особливості формування національної ідентичності;
4. емпірично дослідити психологічні особливості прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях;
5. проаналізувати отримані результати.

Гіпотеза дослідження:

1. Ймовірно, що для досліджуваних осіб буде характерне почуття приналежності до своєї етнічної групи, прагнення до майстерності та владарювання, афективної й інтелектуальної автономії, рівноправності, гармонії, належності, а також схильність до конформізму, доброзичливості, універсалізму, самостійності, стимуляції, гедонізму,

досягнення, безпеки, автономії, служіння добру, інтеграції життєвих стимулів і підприємництва.

2. Ймовірно, що існує взаємозв'язок між особливостями прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях та ціннісними та кар'єрними орієнтаціями.
3. Припустимо, що зміна місця проживання впливає на соціальні цінності та особистісні риси молоді, посилюючи потребу в адаптації, збереженні культурної ідентичності та відкритості до нових викликів.

Методи дослідження:

- теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація);
- емпіричні:
  1. шкальний опитувальник для дослідження етнічної ідентичності (О.Л. Романова) [28];
  2. опитувальник культурних ціннісних орієнтацій Ш.Шварца (SVS-Schwartz Value Survey) в адаптації Н.М . Лебедєвої [28];
  3. методика вимірювання етнічної ідентичності (Дж.Фінні) [15];
  4. шкала експрес-оцінки прояву етнічної ідентичності (Н.М. Лебедєвої) [46];
  5. Методика Ш.Шварца PVQ “ Портрет цінностей ” (адаптація Семків.І) [41];
  6. Методика діагностики ціннісних орієнтацій в кар'єрі Е.Шейна (адаптація В.А. Чікер, В. Е . Вінокурова) [25].

Для інтерпретації отриманих даних використано методи математичної статистики даних (пакет SPSS 26): описова статистика, кореляційний аналіз (лінійна кореляція Пірсона), порівняльний (за t-критерієм Стьюдента) та факторний аналіз.

База дослідження: емпіричне дослідження проводилося у першій декаді вересня 2024 року, у вигляді Google форми. В опитуванні прийняло участь 69 осіб віком 17 до 38 років.

Наукова новизна: У роботі містяться результати власного емпіричного дослідження щодо психологічних особливостей прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях та самостійно розроблені рекомендації для її формування.

Теоретичне значення дослідження. У магістерській роботі проаналізовано та узагальнено психологічні особливості національної ідентичності молоді, висвітлені особливості структури та формування національної ідентичності в особистості.

Практичне значення роботи. Результати власного емпіричного дослідження щодо психологічних особливостей прояву національної ідентичності молоді в сучасних реаліях можуть стати корисними практичним психологам, цікавими студентам, які навчаються за спеціальністю «Психологія».

Надійність і вірогідність. Надійність результатів дослідження забезпечується якісним теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, апробованим інструментарієм, використаним надійних діагностичних методик, відповідних меті і завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного та якісного аналізу даних.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох основних розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У НАУЦІ

1.1. Наукові підходи до визначення сутності поняття «національна ідентичність» у сучасній науці

Поняття «національна ідентичність» є широким та має змогу варіативно розкриватися у контексті різних наук та напрямків. У сучасному науковому просторі існують різні думки щодо тлумачення зазначеного терміну. Пропонуємо детальніше ознайомитися з наявними підходами до визначення сутності поняття «національна ідентичність» у сучасній науці та зробити власні висновки.

Для повноцінного аналізу сутності вищезазначеного поняття, вважаємо важливим здійснити розгляд напрямків тлумачення таких опорних термінів як: «нація» та «ідентичність».

І. Похило повідомляє, що слово «нація» має латинське коріння та перекладається як «рід, плем'я» [33].

S. Grosby звертає увагу, що під нацією доцільно розуміти групу людей, які об'єднані окремими соціальними (норми, звичаї, мова) і територіальними відносинами та які характеризуються наявністю колективної самосвідомості. Вчений додає, що нації складаються зі спільноти спорідненості, де люди визнають себе постійно пов'язаними з іншими [52].

О. Лисенко, в свою чергу, характеризує націю як спільноту, яка має соціальну природу та ґрунтується на духовно-психологічній, історико-культурній та територіально-господарській єдності [23].

На думку П. Горіна, нація є сукупністю людей, які проживають у межах певної держави та дотримуються її законів [9].

О. Федорчук, визначаючи сутність поняття «нація», цитує французького політика, публіциста, критика та теоретика інтегрального націоналізму

Ш. Морраса. Останній називав націю найбільшим з існуючих громадських об'єднань, які відрізняються своєю потужністю та самодостатністю. На думку Ш. Морраса, кожен член нації має окремі ознаки, які належать лише певній національній спільноті [43].

О. Лисенко називає окремі ознаки нації, які вказують на її сутність. Мова йде про такі ознаки як:

- 1) територіальна визначеність (кожна нація має певну територію, на якій проживає);
- 2) суверенність (люди, які проживають на землях незалежної держави);
- 3) спільна солідарність (наявність єдності членів нації) [23].

І. Похило додає, що ознаки, які належать до окремої нації можуть мати об'єктивний та суб'єктивний характер. Окреслені ознаки (критерії) використовуються для зручного визначення приналежності особистості до певної національної спільноти, вони відрізняються своєю умовністю.

І. Похило звертає увагу, що кожна нація має домінантну ознаку чи декілька ознак, які відрізняють її від інших [33].

Так, на основі аналізу наявних наукових підходів до визначення поняття «нація», можемо зробити висновок, що вона є соціальною групою, яка мешкає на території окремої незалежної держави та має спільну колективну свідомість, яка характеризується наявністю духовно-психологічної, історико-культурної та територіально-господарської єдності.

Визначивши сутність поняття «нація», перейдемо до розгляду особливостей тлумачення терміну «ідентичність» розуміння якого становить значну важливість для здійснення нашого дослідження.

М. Козловець наголошує, що поняття «ідентичність» має латинське походження та перекладається як «однаковий», «тотожний» [20].

О. Лисенко вказує, що поняття «ідентичність» у науці вважається досить новим. У зарубіжному науковому просторі зазначене поняття було утверджено у другій половині XX століття. Щодо вітчизняної науки, вивчення зазначеного феномену відбувалося лише після 1990 року. Основоположником

вивчення поняття «ідентичність» у психологічній науці став З. Фройд. Він перший досліджував феномени ідентичності та ідентифікації у своїй праці «Групова психологія і аналіз Его» (1914 р.). Під ідентичністю він розумів самоототожнення людини зі значущими особистостями за взірцем яких вона свідомо чи підсвідомо хотіла діяти. Чинниками її формування, вчений вважав почуття страху, а саме: почуття страху щодо втрати любові та страху щодо отримання покарання [23].

Є. Четвертак повідомляє, що поняття «ідентичність» у науковий простір було введено вченим-психологом Е. Еріксоном у 1950 році. Він є засновником теорії ідентичності. На думку видатного психолога, ідентичність – це процес організації життєвого досвіду людини в індивідуальне «Я». Е. Еріксон стверджував, що ідентичність є індикатором «свого» на протигагу «чужому». Його погляди були окреслені у роботі «Дитинство і суспільство» [47].

О. Лисенко звертає увагу, що на відміну від З. Фрейда, Е. Еріксон вказував на соціальну природу ідентичності особистості. Він підкреслював її значну важливість для людини. Вчена підкреслює, що однією з поширеніших криз, які супроводжують особистість у її житті, є криза ідентичності, коли людина намагається зрозуміти свою сутність, визначити свою роль у суспільстві [23].

Таким чином, можемо побачити, що проблема ідентичності у науковому просторі розглядається нещодавно. Вона активно досліджувалася такими видатними психологами як З. Фройд, Е. Еріксон та інші. Визначимо сучасні підходи до тлумачення терміну «ідентичність».

О. Косович звертає увагу, що термін «ідентичність» є міждисциплінарним у галузі гуманітарних знань та є об'єктом вивчення у таких науках як: історія, політологія, соціологія, культурологія, психологія, філософія та лінгвістика. Науковиця називає декілька підходів до визначення сутності поняття «ідентифікація» у сучасному науковому просторі. Це:

- 1) ідентичність є фізичною та психічною цілісністю організму, яка є його відмінною ознакою від інших (психофізіологічна ідентичність);

2) ідентичність – це цілісність особистісного наративу, власного «Я» (особиста ідентичність);

3) ідентичність є переживанням та усвідомленням своєї приналежності до окремих соціальних спільнот та груп (соціальна ідентичність) [22].

Отже, можемо побачити, що ідентичність у науці представлена різними видами. У контексті нашого дослідження, звернемо увагу на особистісний та соціальний напрямки її дослідження.

М. Козловець вказує, що в основі поняття «ідентичність» знаходиться ще один термін. Мова йде про термін «ідентифікація». М. Козловець переконаний, що повноцінний розгляд сутності поняття «ідентичність» неможливо здійснити без ознайомлення з особливостями останнього. Науковець стверджує, що під ідентифікацією доцільно розуміти дію, яка має за мету встановити ідентичність особистості. Водночас важливо зазначити, що ідентифікація може мати варіативний характер. У контексті нашого дослідження, оптимальним є визначення соціального напрямку ідентифікації особистості, тобто її ототожнення з окремою спільнотою, яка виражається у певних поведінкових моделях. Повертаючись до тлумачення терміну «ідентичність», М. Козловець зазначає, що це співвіднесеність когось (що має буття) з самим собою у зв'язку із власною мінливістю [21].

С. Денисюк стверджує, що ідентичністю є усвідомлення особистістю власної сутності, походження, під час процесу ідентифікації себе з окремими людьми/народом/етносом [10].

На думку Є. Четвертак, у гуманітарному напрямку наукових досліджень, ідентичність представлена як психологічне уявлення людини про своє «Я», що характеризується суб'єктивним почуттям своєї індивідуальності та цілісності, ототожнення людиною самої себе (частково усвідомлене, частково ні) з тими чи іншими типологічними категоріями [47].

Н. Заяць дотримується думки, що ідентичність є результатом самовизначення особистості або групи щодо її соціальної приналежності та створення образів «Я» та «Ми». Вчена доповнює, що ідентичність дозволяє

особистості впізнати власну сутність та визнати «себе» та «іншого» у контексті спільної єдності [16].

Згідно з думкою Л. Нагорної, ідентичність стосується самовизначення особистості за окремими ознаками. Мова йде про ознаки вікового, професійного, статевого, територіального, етнічного, конфесійного характеру тощо [26].

Таким чином аналіз наявних наукових думок щодо сутності поняття «ідентичність», надав нам можливість дійти висновку, що вона є результатом процесу ідентифікації (самовизначення) особистості щодо власного «Я» та ототожнення себе з окремою соціальною групою у контексті «Ми».

Погоджуємося з думкою С. Денисюк, який вказує, що ідентичність є головним атрибутом цивілізаційного та соціокультурного характеру будь-якої нації [10].

Визначивши напрямок тлумачення наукового терміну «ідентичність» як опорного поняття нашого об'єкта дослідження, звернемо увагу на початок історії вивчення феномену національної ідентичності у науковому просторі.

Д. Сладкий вказує, що натомість проблема визначення сутності поняття «національна ідентичність» у науці почала вивчатися у першій половині 1990-х років. Основоположниками дослідження зазначеного феномену були вчені: П. Альтер, Е. Сміт та М. Ігнат'єв. Перший присвятив свої праці диференціації понять «культурна національна ідентичність» та «громадська політична ідентичність». М. Ігнат'єв, в свою чергу, приділяв увагу вивченню національної ідентичності у контексті етнічної національної ідентичності, яку характеризував як спільність окремих надбань етнічних груп (мова, релігія, звичаї, традиції тощо) [38].

Перейдемо до безпосереднього ознайомлення з існуючими сучасними науковими підходами до розуміння поняття «національна ідентичність».

Т. Березовська характеризує національну ідентичність як сприйняття особистості власної приналежності до окремого соціуму, який об'єднаний спільним громадянством [2].

С. Вонсович дотримується думки, що національна ідентичність – це свідоме сприйняття себе як члена певної нації, її історії, спільного бачення майбутнього, цінностей та інтересів [5].

П. Горінов вказує, що національна ідентичність – це усвідомлення особистості своєї причетності до певної нації і держави, соціуму, її культурних традицій, цінностей, психології, віри [9].

О. Косович вважає, що національна ідентичність – це складова ідентичності особистості, яка характеризується приналежністю до окремої національної спільноти [22].

На думку Д. Сладкого, національна ідентичність є усвідомленням людиною власної приналежності до певної групи, яке дає їй змогу визначити своє місце в соціокультурному просторі та вільно орієнтуватися в навколишньому світі [38].

О. Лисенко, в свою чергу, під національною ідентичністю вбачає «почуття любові, поваги до своєї Батьківщини, культури, традицій, мови, яке наділене потужною як консолідуючою, так і диференціюючою силою» [23].

Л. Нагорна стверджує, що національна ідентичність – це сукупність специфічних рис, які виділяють певну спільноту з-поміж інших, і є для окремої особи чи групи підставою для віднесення себе до цієї спільноти [26].

Т. Ткаченко вважає, що оптимальним напрямком розуміння національної свідомості є те, що вона є усвідомленням, емоційним становленням людини щодо своєї національної приналежності [42].

J. Marshelke зазначає, що під національною ідентичністю доцільно розуміти колективне почуття самоуявлення та саморозуміння. Вчений підкреслює, що національна ідентичність є компонентом особистісної ідентичності людини, тобто почуття приналежності індивідуального характеру [54].

Н. Заяць вказує, що національна ідентичність – це засіб самовизначення та самоорієнтації особистості через свою самобутню культуру [16].

Отже, за результатами аналізу наявних наукових підходів до визначення поняття «національна ідентичність», можемо зробити висновок, що вона є почуттям приналежності до окремої національної спільноти.

У науковому просторі (Н. Заяць) виділяють декілька функцій національної ідентичності. Пропонуємо розглянути їх детальніше.

- 1) етнотворча – національне самовизначення вказує на приналежність до певної етнічної групи;
- 2) інтегруюча – дозволяє об'єднуватися у національні групи;
- 3) ідентифікуюча – надає можливість визначити (ідентифікувати) особистість як члена окремої національної спільноти;
- 4) аксіологічна – національне самовизначення вказує на повагу до цінностей певної національної групи;
- 5) державотворча – дозволяє національній спільноті функціонувати на рівні держави;
- 6) футурологічна – національна ідентичність членів національної спільноти зумовлює її подальший розвиток у майбутньому [16].

Л. Нагорна також дотримується думки, що національна ідентичність має великі функціональні можливості. Науковиця виокремлює такі її функції як:

- 1) об'єднує людей в окремі спільноти;
- 2) формує спільні задачі колективної творчості та діяльності;
- 3) розвиває політичну суб'єктивність нації [26].

Можемо дійти висновку, що національна ідентичність може функціонувати на особистісному і соціальному рівні та зумовлювати зміни у цих напрямках. Так, на нашу думку, національна ідентичність дозволяє особистості краще пізнати себе. Окремо, вона надає можливість зрозуміти власну приналежність до окремої національної групи.

Розглянувши наукові підходи до визначення сутності поняття «національна ідентичність» та її функціональні можливості, перейдемо до аналізу її окремих особливостей.

П. Горінов звертає увагу, що національна ідентичність має динамічний характер. Вона має змогу змінюватися протягом усього життя індивіда під впливом певних чинників внутрішнього та зовнішнього характеру [9].

О. Лисенко також дотримується вище зазначеної думки та додатково доповнює, що динамічність національної ідентичності може змінюватися як на рівні окремої особистості, так й усієї нації. У суспільстві у різні часи може відбуватися як зростання її ролі та значення, так й послаблення. На це можуть впливати конкретні історичні події, соціальне оточення особистості та в цілому народу. О. Лисенко повідомляє, що у соціальному просторі національна ідентичність може виявлятися у таких формах як: етнічний нігілізм та етнофанатизм. Перша форма вказує на певне заперечення своєї національної приналежності, не прийняття цінностей нації. Етнофанатизм, в свою чергу, навпаки гіперболізовано представляє приналежність індивіда до певної нації. У таких людей домінують національні інтереси та цілі, вони готові піти на будь-які жертви, дії для їх досягнення та захисту. О. Лисенко додає, що у соціальному, груповому сенсі, національна ідентичність є самовизнанням певного народу себе, поваги до власної історії, культури, наявності несхожості з представниками інших націй та власних інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб нації [23].

Зарубіжні науковці D. Bozonelos, J. Wendt та C. Lee стверджують, що національна ідентичність ґрунтується на окремих зв'язках. Мова йде про зв'язки безособового, віддаленого, вторинного характеру [51].

П. Осадченко вважає, що національна особистість має змогу ґрунтуватися на близькості людини до певної нації, на основі емоційного контакту та наслідування громадянами спільних цінностей та традицій [27].

Т. Березовська зазначає, що національна ідентичність характеризується наявністю «згуртованості» в окремій національній спільноті. Вчена підкреслює, що людина, яка має сформовану національну ідентичність усвідомлює вагомі епохальні історичні події власної нації, визначає сенс її існування та функціонування [2].

Отже, національна ідентичність як особистісний та соціальний феномен має динамічний характер. Вона ґрунтується на окремих зв'язках з певною національною спільнотою та почуттям згуртованості з її членами.

У сучасній науці, зокрема, психологічній, відбувається активне дослідження наукових проблем, які стосуються феномену національної ідентичності.

Так, активно розглядається проблема визначення відмінностей та спільних рис понять «етнічна ідентичність» та «національна ідентичність». На думку Є. Четвертак, ототожнення сутності зазначених понять є невірним рішенням. Науковиця це пояснює тим, що якщо етнічна ідентичність містить у собі характеристики генетичного характеру, національна ідентичність, в свою чергу, має змогу, окрім генетичних, охопити й географічні та політичні ознаки спільноти. Є. Четвертак підкреслює, що термін «національна ідентичність» є більш ширшим поняттям, ніж «етнічна ідентичність». Вона характеризується наявністю й етнічного самоусвідомлення й ідентифікацію власного «Я» з певним політичним утворенням [47].

Ю. Руденко, в свою чергу, повідомляє про високу тенденцію до розгляду проблеми відмінностей понять національної ідентичності та громадянської ідентичності. Вчена дотримується думки, що останнє поняття є значно вужчим, ніж перше. Ю. Руденко вважає, що громадянська ідентичність вказує на самосприйняття людини як громадянина окремої держави. Щодо національної ідентичності, вона містить у собі як громадянський, так й етнічний компонент ідентичності індивіда [35].

О. Лисенко, в свою чергу, вказує на існування наукової проблеми співвідношення понять «національна ідентичність» та «національна самосвідомість». Попри наявність великої кількості схожих рис у зазначених поняттях, О. Лисенко переконана, що феномен національної ідентичності є ширшим, ніж поняття «національна свідомість» [23].

За визначенням В. Савчук, національна самосвідомість є ставленням людини до себе як до особистості, надання собі власної оцінки як носію національної свідомості, яке є відрефлексованим сприйняттям [37].

Вчений J. Marshelke називає основні проблеми вивчення феномену національної свідомості у світовій науці. Це:

1) на аналітичному рівні два його складові терміни (нація, ідентичність) є одночасно широкими, трансдисциплінарними та суперечливими поняттями, які пов'язані з додатковими не менш складними поняттями (наприклад, націоналізм, етнічність, культура);

2) «національна ідентичність» є виразом, який використовується не лише в академічному дискурсі, а й на політичній арені, а також у повсякденному дискурсі [54].

Погоджуємося з J. Marshelke щодо наявності окреслених проблем дослідження поняття «національна ідентичність» у науковому просторі. Вважаємо ці питання дуже важливими для подальшого вивчення зазначеної проблематики.

Таким чином, можемо зробити висновок, що феномен національної ідентичності є об'єктом вивчення у багатьох роботах сучасних науковців. Вони розглядають його сутність, ознаки та співвідношення з окремими схожими за змістом поняттями.

Отже, дотримуємося думки, що національна ідентичність є почуттям приналежності до окремої національної спільноти. Феномен національної ідентичності функціонує на особистісному та соціальному рівнях. Національна свідомість має змогу ґрунтуватися на окремих зв'язках з певною національною спільнотою та почутті згуртованості з її членами.

1.2. Структура національної ідентичності особистості

Національна ідентичність, як й будь-який науковий феномен, має певні компоненти, які становлять його структуру. Пропонуємо виокремити їх та детальніше ознайомитися з їх сутністю.

Так, аналіз наукових джерел щодо структури національної ідентичності особистості надав нам можливість стверджувати, що у сучасній психології існують різні підходи до визначення її компонентів.

О. Філіпчук вказує, що за першим напрямком розгляду структури національної ідентичності особистості, виділяють два основні її компонента:

- 1) когнітивний;
- 2) афективний [44].

М. Степико стверджує, що когнітивний компонент національної ідентичності представлений етнічною обізнаністю особистості (знання та уявлення про етнічну, національну групу) та етнічною ідентифікацією (відчуття приналежності до окремої етнічної, національної групи) [40].

І. Бех характеризує когнітивний компонент як знання та уявлення, які дозволяють бути повноцінним членом певної етнічної групи. Окреслений компонент національної ідентичності особистості містить у собі наступні характеристики:

- 1) наявність знань про існування окремої етнічної групи;
- 2) ідентифікацію себе як члена етнічної групи;
- 3) знання про історію становлення та особливості розвитку зазначеної групи;
- 4) знання про національні символи національної спільноти;
- 5) знання про національні традиції свята;
- 6) віру у спільне походження і спільну спорідненість;
- 7) наявність спільних ознак та рис (національні ознаки та риси);
- 8) уявлення про тісний взаємозв'язок індивіда та етнічної групи [3].

Вперше два компоненти національної ідентичності (когнітивний та афективний) були виділені іноземним вченим М. Barret. Вчений дотримувався думки, що одним із базових елементів когнітивного компонента національної ідентичності особистості є виокремлення окремих констант, які характерні саме для певної національної спільноти. До них можна віднести:

- 1) спільне походження;
- 2) спорідненість загального характеру;
- 3) якості, які є типовими саме для певної національної групи;
- 4) віру у наявність взаємозв'язку з окремою національною спільнотою [50].

О. Шапаренко визначаючи сутність афективного компонента, зазначає, що він передає ступінь стійкості та значущості приналежності до певної національної спільноти з боку окремої особистості. Афективний компонент національної ідентичності представлений на чуттєвому рівні. О. Шапаренко стверджує, що зазначений компонент виявляється у:

- 1) суб'єктивній актуальності національної ідентичності;
- 2) ступені відданості національній ідентичності;
- 3) значенні приналежності до окремої національної спільноти;
- 4) ступені чуттєвої прихильності та відданості до національної території;
- 5) наявності соціальних почуттів (національні гордість, самоповага, сором, провина тощо) [48].

М. Степико відзначив, що афективний компонент національної ідентичності містить у собі: почуття, оцінки та значущість для особистості факту приналежності до окремої національної спільноти [40].

Г. Гадзілевська виокремила почуття національної гордості як найважливіше у структурі афективного компонента національної ідентичності. Науковиця стверджує, що воно розвиває почуття патріотизму людини до Батьківщини, почуття любові до рідної країни. Національна гордість вказує на наявність впевненості в особистості щодо приналежності до

своєї нації та підкріплюється на чуттєвому рівні. Людина, у якої сформована національна гордість, характеризується мовною, культурною та ціннісною спільністю зі своєю національною спільнотою. Також Г. Гандзілевська звертає увагу на вагомe значення почуття національної гордості у людини як елемента афективного компонента її національної ідентичності. Вчена називає національну гордість розумінням та переживанням особистістю національної автентичності [6].

Згідно з думкою М. Barret, афективний компонент національної ідентичності вказує на рівень значущості та актуальності приналежності особистості до окремої національної спільноти [50].

Д. Піонтковська та Л. Співак, в свою чергу, підкреслюють, що актуальність приналежності особистості до певної нації має суб'єктивний характер. Окрім значущості окресленої приналежності, науковці стверджують, що у структурі афективного компонента національної ідентичності міститься й ступінь прихильності до окремої національної групи. Д. Піонтковська та Л. Співак відзначають, що усі елементи афективного компонента досліджуваного феномену виявляються у почуттях [30; 39].

На думку І. Беха, найважливішим показником афективного компонента національної ідентичності особистості є наявність у неї її значущості, визначення, валентності. Остання може мати як позитивний, так й негативний характер. Валентність національної ідентичності характеризується окремим емоційним забарвленням. Щодо визначення власної національної ідентичності, воно виражає чіткість усвідомлення особистістю своєї національної приналежності [3].

Як зазначалося вище, існує декілька напрямків розуміння структури національної ідентичності особистості. Розглянувши перший, перейдемо до другого, який виділяє три головних компоненти зазначеного феномену.

І. Бех дотримується думки, що у структурі національної ідентичності особистості доцільно виділяти три компоненти:

- 1) когнітивний;

- 2) афективний;
- 3) поведінковий.

І. Бех вказує, що поведінковий компонент національної ідентичності ґрунтується на когнітивному, афективному компонентах та рольовій концепції. За зазначеною концепцією визначається, що на поведінку особистості впливає роль, яку вона здатна виконувати у різних міжетнічних комунікаціях. При цьому, вона повинна бути характерною для окремої національної спільноти та підкреслювати її культуру, народні звичаї, традиції, цінності тощо [3].

М. Козловець та М. Степико до елементів поведінкового компонента національної ідентичності відносять:

- 1) дії;
- 2) вчинки;
- 3) реакції [21; 40].

Зарубіжні вчені у галузі психології G. Sasse та A. Lackner називають поведінковий компонент національної ідентичності особистості – конативним. Науковці дотримуються думки, що він відповідає за реалізацію моделі поведінки особистістю, яка буде відповідати цінностям та вираженням окремої нації [55].

Н. Глушаниця додає, що поведінковий (конативний) компонент національної ідентичності може функціонувати, в процесі використання національної мови та інтеграції у культурне та суспільне життя певної національної спільноти [7].

В. Желанова, в свою чергу, виокремлює ще два компоненти національної ідентичності – аксіологічний та праксеологічний. На думку вченої, перший компонент підкріплений національною ідеєю та виражається у ціннісному ставленні до культури та традицій окремої національної спільноти. В. Желанова стверджує, що аксіологічний компонент національної ідентичності характеризується наявністю у людини певних соціальних почуттів та особистісних якостей. Щодо почуттів соціального характеру, мова

йде про: патріотизм, свободу, любов, гідність, національну незалежність. До якостей особистості, які містить аксіологічний компонент національної ідентичності, належать: відповідальність, справедливість тощо. Праксеологічний компонент національної ідентичності, на думку В. Желанової, характеризується наявністю соціальної активності особистості, яка стосується практичного впровадження ідей національної ідентичності. Окрім того, що особистості властива любов та повага до культури, цінностей та традицій національної спільноти, почуття приналежності до неї, вона має досвід або готовність взяти участь у боротьбі за свободу та незалежність Батьківщини, виконувати діяльність, яка буде зумовлювати добробут на розвиток своєї нації [14].

Розкриваючи думку зарубіжного науковця R. Brown, О. Філіпчук, виділяє наступні компоненти у структурі національної ідентичності особистості:

- 1) особиста ідентичність;
- 2) особиста повага;
- 3) колективна ідентичність;
- 4) колективна повага.

О. Філіпчук зазначає, що R. Brown був переконаний, що головним компонентом національної ідентичності є саме колективна ідентичність нації. На думку вченого, відсутність колективної ідентичності унеможлиблює функціонування нації [45].

О. Шапаренко, в свою чергу, повідомляє про наукову думку іноземної дослідниці W. Doise, яка вважала, що до структури національної ідентичності особистості входить «якірна ідентичність». Мова йде про наявність окремих цінностей, переконань, уявлень про національність, її культуру, традиції та відмінні ознаки. О. Шапаренко доповнює, що такий підхід до виокремлення компонентів національної ідентичності відповідає психоаналітичній думці [48].

Іноземні дослідники у галузі психології D. Bozonelos J. Wendt та C. Lee вказують на те, що у структурі національної ідентичності особистості важливо виокремлювати такий компонент як націоналізм. Націоналізм – це ідеологія, де відданість та лояльність своїй державі є важливішими за інші інтереси. Це конвергенція територіальної та політичної лояльності незалежно від конкуруючих осередків приналежності [51]

На думку зарубіжних науковців G. Sasse та A. Lackner, до структури національної ідентичності особистості належать такі компоненти як:

- 1) громадянська ідентичність;
- 2) етнічна ідентичність;
- 3) культурна ідентичність.

Громадська ідентичність вказує на самовизначення індивіда щодо громадянина окремої країни. Етнічна ідентичність вказує на приналежність особистості до певної етнічної спільноти. Щодо культурної ідентичності, вона виявляється у віднесенні себе до окремої культури, прийняття її ознак, рис, норм, цінностей, дотримання своєї поведінки, залежно від них [55].

Ю. Руденко вважає, що до основних компонентів національної ідентичності особистості належать:

- 1) культура;
- 2) цінності;
- 3) традиції, звичаї;
- 4) історичне минуле;
- 5) етнічна (і навіть расова) приналежність;
- 6) територія проживання;
- 7) релігія;
- 8) громадянство;
- 9) захоплення, досягнення тощо [36].

Не можемо не погодитися з Ю. Руденко щодо основних компонентів національної ідентичності, але водночас, вважаємо таке їх подання є досить незручним. Переконані, що поділ компонентів національної ідентичності на

групи (когнітивний, афективний, поведінковий) є більш зручним та правильним.

О. Філіпчук доповнює, що базовими компонентами національної ідентичності особистості є цінності культурного, історичного, мовного, морально-етичного характеру, які властиві певній національній групі. Саме на них ґрунтується окреслений феномен [45].

Маємо спільну думку з Ю. Руденко щодо того, що у структурі національної ідентичності повинен міститися й такий елемент як «національна історична пам'ять». Це вказує на спільну пам'ять членів нації про історію свого становлення та розвитку. Важливо врахувати, що національна пам'ять має змогу стосуватися не лише минулого, але й теперішнього. Мова йде про стан розвитку країни на сучасному етапі та наявність розуміння того який зв'язок має зазначений стан з подіями минулого [35].

Д. Піонтковська вважає, що до структури національної ідентичності особистості можна віднести й наступні:

- 1) світогляд;
- 2) національна самосвідомість;
- 3) менталітет;
- 4) національний характер;
- 5) історична пам'ять;
- 6) етнонаціональні образи;
- 7) національні традиції, міфи, символи;
- 8) стереотипна поведінка [31].

Є. Дуйко переконує, що головним компонентом національної ідентичності особистості є мова, її використання. Вчений наголошує, що національна спільнота, яка має власну мову та користується нею у повсякденному житті має змогу долучитися до національної свідомості – спільного знання. Мова здатна відтворити спільні спогади, бажання та прагнення національної спільноти [13].

Дотримуємося думки О. Філіпчук, що до структури національної ідентичності особистості доцільно відносити три обов'язкові елементи:

- 1) когнітивний;
- 2) афективний;
- 3) поведінковий [44].

Можемо зобразити структуру національної ідентичності особистості наступним чином (рис. 1.1).

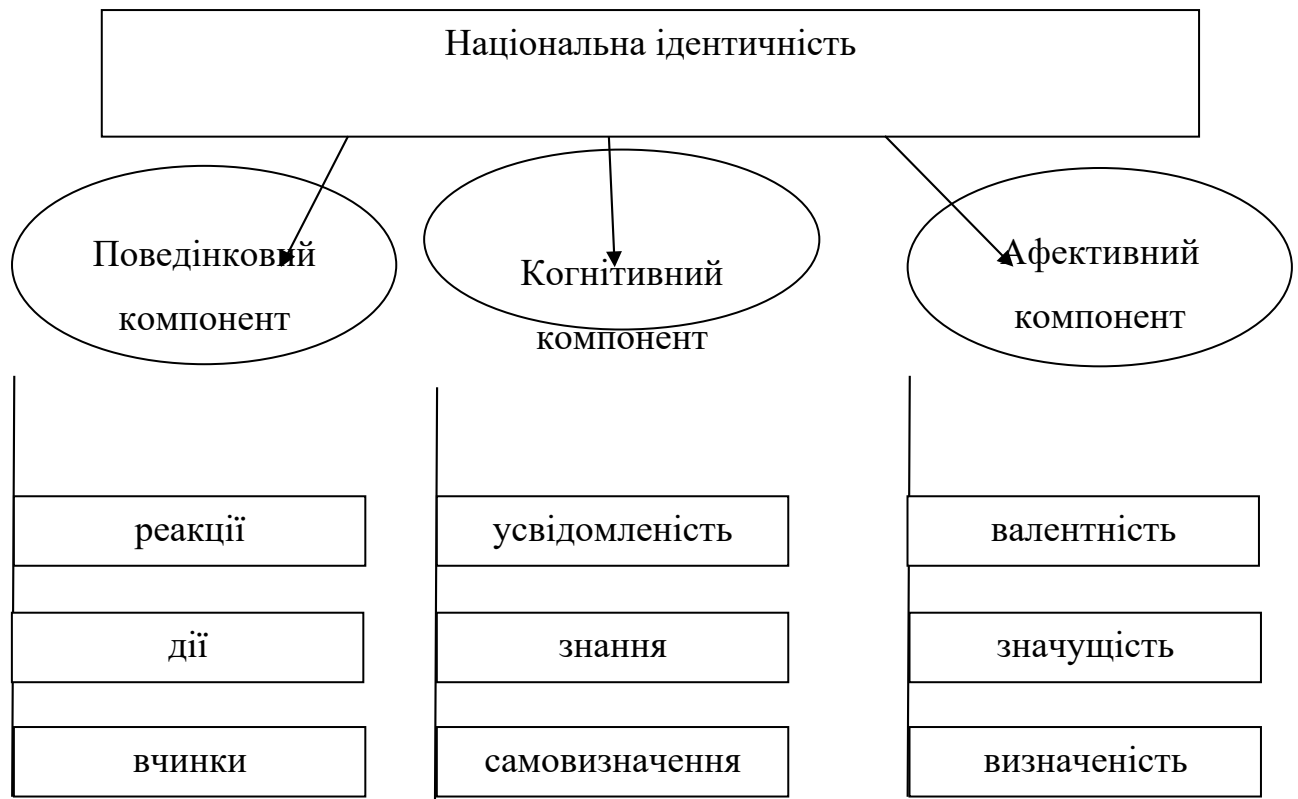

Рис. 1.1. Структура національної ідентичності особистості (за О. Філіпчуком)

Таким чином, за рис. 1.1. можемо побачити, що до структури національної ідентичності належать: когнітивний, афективний та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент національної ідентичності містить у собі знання, усвідомленість та самовизначення. До елементів афективного компонента національної ідентичності особистості належать такі елементи як: валентність, значущість та визначеність. Поведінковий

компонент досліджуваного феномену представлений діями, вчинками та реакціями.

Розглянувши наукові думки щодо компонентів структури національної ідентичності особистості, перейдемо до розгляду особливостей їх функціонування та розвитку.

Звертаючи увагу на особливості формування компонентів у структурі національної ідентичності особистості, варто звернути увагу на думку Л. Малімон, яка зазначає, що в однієї людини можуть бути наявні відмінно сформовані різні її елементи. Так більш виражений когнітивний компонент досліджуваного феномену вказує на те, що особистість прагне дотримуватися національних традицій, докладати зусиль для того, щоб отримати знання про своє походження, становлення своєї національної групи, вона усвідомлює та розуміє значний вплив своєї національної приналежності на свій загальний, культурний та соціальний розвиток. Переважання афективного компонента національної ідентичності може вказувати на наявність емоцій позитивного характеру стосовно своєї етнічності та національності. У таких людей існує чітке відчуття різноманітного зв'язку з власною національною групою, зокрема, на емоційному рівні. Більш виражено сформований поведінковий компонент національної ідентичності розкриває пріоритетність особистості дотримуватися поведінки, яка властива її нації, зокрема, врахування національних традицій та звичаїв [24].

О. Філіпчук вказує, що виразність компонентів національної ідентичності в особистості має змогу підсилюватися, в процесі розвитку її національної ідентичності [44].

О. Шапаренко повідомляє, що у сучасному науковому просторі залишається відкритим питання послідовності прояву окремих компонентів національної ідентичності в особистості [48].

Досить цікавими є результати дослідження особливостей структури національної ідентичності українців раннього дорослого віку, яке було проведено Г. Пирог та К. Хохловою. Вченими було виявлено, що когнітивний

компонент досліджуваного феномену найчастіше виявляється у респондентів зазначеного віку у таких елементах як: мова (96%), держава символіка (78%) та традиції і обряди (70%). Треба зазначити, що більш висока тенденція до вибору мови як елементу когнітивного компонента національної ідентичності українців раннього дорослого віку, спостерігається у респондентів жіночої статі, представники чоловічої, в свою чергу, частіше обирали елемент «державна символіка». Усі досліджувані показали досить високий рівень знань про історичних постатей та видатних людей України. Щодо афективного компонента національної ідентичності українців раннього дорослого віку, Г. Пирог та К. Хохловою було встановлено, що більшість респондентів мають позитивне ставлення до своєї нації та водночас негативне до власного громадянства. Поведінковий компонент у структурі національної ідентичності досліджуваних українців виявлявся через: одяг та зовнішній вигляд (56%), святкування свят, дотримання національних традицій (30%), 20% респондентів не демонструють свою національну приналежність [29] Тобто, за результатами дослідження науковців, можна зробити висновки про різний рівень розвитку їх компонентів національної ідентичності, вони виявляють її по-різному.

Таким чином, можна казати про індивідуальний характер розвитку національної ідентичності в особистості та функціонування її компонентів.

Отже, ми дійшли висновку, що до структури національної ідентичності доцільно відносити три її компонента: когнітивний (знання, усвідомленість та самовизначення), афективний (валентність, значущість та визначеність) та поведінковий (дії, вчинки, реакції).

1.3. Особливості формування національної ідентичності

Процес формування національної ідентичності має власні специфічні риси. Мова йде про окремі етапи цього процесу та чинники, які мають на нього значний вплив. Розглянемо особливості формування національної ідентичності детальніше.

Спочатку, звернемо увагу на наявні етапи формування феномену національної ідентичності в особистості.

Т. Потапчук виділяє три етапи вищезазначеного процесу. Це:

- 1) фаза етнодиференціації – етап класифікації та ідентифікації у контексті «ми – вони»;
- 2) фаза вироблення авто- та гетеростереотипів – на цьому етапі в особистості формуються образи, які властиві певним етнічним спільнотам;
- 3) фаза формування національного ідеалу – етап формування національної ідеології та спрямованого впливу ідеологічного характеру [32].

Аналіз літературних джерел з окресленої проблематики надав нам можливість зробити висновок, що процес формування національної ідентичності особистості має вікові особливості. У кожному віковому періоді процес формування національної ідентичності має специфічні риси. Пропонуємо ознайомитися з особливостями зазначеного процесу в окремому віці.

Т. Потапчук повідомляє, що формування національної ідентичності починається з раннього дитинства, коли дитина проходить період етнізації у специфічному етнонаціональному середовищі. У підлітковому віці особистість набуває різноманітних суспільно-ціннісних знань, умінь, навичок, відбувається формування систем знань щодо етнонаціональних феноменів. Попри те, що окреслений феномен починає розвиватися ще у дитинстві та у підлітковому віці, пік його формування припадає на юнацький вік. У цьому віковому періоді відбувається становлення національної ідентичності, на цьому етапі вона зміцнюється та закріплюється у свідомості особистості [32].

Розглядаючи вікові особливості формування національної ідентичності, Ю. Філіпчук доповнює, що віковим періодом активного формування національної ідентичності можна назвати саме підлітковий вік. Це пояснюється тим, що у цьому віці особистість переходить від «дитячої ідентичності» до «дорослої ідентичності». Науковець виділяє три етапи формування національної ідентичності у підлітковому віці. Це:

1) перший етап – відбувається зміна спрямованості від орієнтування на окрему етнічну групу, їх ознаки та поведінку, формування узагальненого «Ми» і «Ви» та його образу;

2) другий етап – здійснюється орієнтація підлітка на сукупність соціальних ролей та віддання переваги окремим ролям соціального характеру у контексті певної етнічно-національної групи;

3) третій етап – на зазначеному етапі у підлітка поєднується емоційне сприйняття власної національної ідентичності та національної гідності з усвідомленням поваги до інших культур, інших націй та етносів із готовністю до взаємодії [45].

Л. Шумик та А. Широких більш детально досліджували вікові особливості формування національної ідентичності. Вчені вказують, що найактивніший розвиток зазначеного феномену відбувається у юнацькому віці. У цьому віковому періоді національна ідентичність вже має стійкий характер. Особистість ідентифікує себе з окремою національною спільнотою, активно взаємодіє з нею. Індивідам юнацького віку вже властиві національні настрої, вони можуть дотримуватися звичаїв та традицій своєї нації. Вони здатні до висловлювання власної громадянської позиції. Щодо вікового періоду дорослості, у зазначений період відбувається формування цілісної професійної ідентифікації. Установки, які мають національний та етнічний характер мають змогу зміцнюватися, формується етнічний світогляд особистості, зокрема, мова йде про поліморфне мислення та розширений культурний кругозір. Я-образ дорослої особистості змінюється, активно формуються його національні ідентичні складові. Що стосується людей

похилого віку, А. Широких та Л. Шумик дійшли висновку, що у них відбувається переосмислення власної національної ідентичності. Зазвичай, це відбувається під впливом соціуму, у якому вони знаходяться. Люди окресленого віку, які мають сформовану національну ідентичність, прагнуть передати молодшим поколінням народну мудрість, ознайомити їх з національними традиціями та звичаями [49].

Таким чином, можемо зробити висновок, що процес формування національної ідентичності починається з раннього дитинства. Активний розвиток зазначеного феномену в особистості припадає на підлітковий та юнацький вік.

Розглянувши основні етапи та вікові особливості формування національної ідентичності особистості, перейдемо до визначення основних чинників цього процесу.

Н. Глушаниця повідомляє, що у сучасній науці виділені різноманітні чинники формування національної ідентичності. Науковець називає наступні:

- 1) соціальна та економічна ситуація у країні;
- 2) мова спілкування;
- 3) релігія;
- 4) національні цінності та ідеали;
- 5) національна історія та культура [7].

Н. Дудник стверджує, що до чинників формування національної ідентичності належать:

- 1) громадянська освіта та національно-патріотичне виховання;
- 2) сім'я;
- 3) освітній заклад;
- 4) виховання обов'язку;
- 5) національна мова [12].

М. Козловець, в свою чергу, переконаний, що до оптимальних чинників формування національної ідентичності особистості можна віднести такі як:

- 1) територія;

- 2) єдиний економічний та політико-правовий простір;
- 3) мова;
- 4) культура та релігія;
- 5) спільні міфи;
- 6) історична пам'ять.

Розглядаючи вище зазначені чинники формування національної ідентичності, М. Козловець звертає увагу, що вагомий вплив на розвиток досліджуваного феномену надає саме територія, на якій мешкає окрема національна спільнота. Вона прив'язана до неї не тільки географічно, але й емоційно. Рідна земля асоціюється у представників певної нації зі священним місцем, яке містить у собі національний код. Також М. Козловець вказує, що на формування національної ідентичності особистості впливає й економічний та політико-правовий чинники. Приналежність до спільного економічного та політико-правового простору також може розвивати національну ідентичність особистості та надати можливість їй відчувати єдність з іншими членами національної групи. Національна мова, в свою чергу, є засобом зв'язку між членами національної спільноти. Вона містить у собі певні національні ознаки, розкриває традиційні риси народу, діалекти тощо. На думку М. Козловець, ознайомлення з культурними рисами нації та приналежність до її релігії є ключовими чинниками для формування національної ідентичності її членів. Спільні міфи, традиції також згуртовують народ, спонукають їх до єдності. Що стосується історичної пам'яті, то М. Козловець вважає, що її відсутність може унеможливити функціонування національної спільноти. Пам'ять про події національного масштабу, знання про становлення та розвиток національної спільноти є вагомим чинником, який буде зумовлювати процес розвитку національної ідентичності усіх її членів [21].

О. Філіпчук стверджує, що основним чинником формування національної ідентичності є ідеал. Особистість орієнтується на нього, з метою стати частиною певної національної групи. Вчений додає, що загалом, чинники розвитку національної ідентичності в особистості мають соціальний

характер. Мова йде про засвоєння та прийняття домінуючих у суспільстві елементів свідомості, смаків, звичок, норм та цінностей [44].

Т. Потапчук зазначає, що на формування національної ідентичності впливають чинники соціального, політичного, економічного та особистісного характеру. На думку вченої, більш вагомо надають вплив саме соціальні чинники. В процесі соціалізації, особистість може розвивати когнітивний, афективний та поведінковий компоненти у структурі національної ідентичності. Т. Потапчук підкреслює, що досліджуваний феномен має змогу завжди перебувати у підсвідомості особистості [32].

Л. Азарова та О. Казакевич вважають головним чинником формування національної ідентичності – мову. Це пояснюється тим, що вона містить національні інтереси та духовне здоров'я нації. Саме, за допомогою мови, представники різних націй здатні передавати свої традиції, звичаї, специфічні ознаки, ознайомлювати з історією народу. Користуючись національною мовою, людина приєднується до системи своєї нації, співіснує та взаємодіє з нею. На думку Л. Азарової та О. Казакевич, мова народу має змогу визначати їх соціальну ідентичність та самодостатність окремого члена національної спільноти [1; 18].

Н. Глушаниця дотримується думки, що вагомий вплив на розвиток національної ідентичності особистості надає освітнє середовище, у якому вона перебуває. Освітній процес має змогу надати людині знання, уміння та навички, які будуть збагачувати когнітивний компонент національної ідентичності. Тематичні заняття з національно-патріотичного виховання на кожній ланці освіти в Україні може сформувати національні настрої українців, допомогти ідентифікувати себе як члена зазначеної нації [7].

З цією думкою повністю погоджується Д. Піонтковська. Вона переконана, що розвиток національної ідентичності особистості відбувається, в процесі здобуття освіти. Вчена виділяє шкільну та вищу ланку освіти як пріоритетні у цьому процесі. Д. Піонтковська зазначає, що сучасна освіта в Україні орієнтована на розвиток національної ідентичності українців та

формування у них патріотичних почуттів. Усе це позитивно впливає на формування у молодих представників нашої нації національної ідентичності. Науковиця виділила соціальні та психологічні чинники цього процесу. До перших вона відносить:

- 1) освітнє середовище;
- 2) знання ознак своєї та інших націй, які одержані самостійно та у взаємодіях із представниками своєї та інших націй;
- 3) взаємодії зі значущими представниками своєї нації;
- 4) взаємодії з представниками інших націй.

Щодо психологічних чинників формування національної ідентичності, Д. Піонтковська виділяє наступні:

- 1) позитивне ставлення учнів/студентів до представників своєї нації;
- 2) толерантне ставлення здобувачів освіти до представників інших націй;
- 3) наявність історичної та соціальної пам'яті.

Окремо Д. Піонтковська вказує, що для того, щоб сформувати у молодих українців національну ідентичність, їх педагоги повинні мати власну позитивну національну ідентичність, толерантно відноситися до представників усіх національних спільнот, навчати цьому здобувачів освіти. Важливою є організація окремих заходів та занять навчального та виховного характеру для покращення функціонування когнітивного та афективного компонентів у структурі національної ідентичності. Приклад педагога у цьому контексті є вагомим чинником [30].

Г. Раскова доповнює вищезазначену думку тим, що впровадження STEM-освіти в освітній процес молодого покоління українців дозволить розвивати їх критичне мислення та надалі надасть змогу сформувати у них когнітивний компонент національної ідентичності. Зазначені заняття на національну тематику дозволяють створити емоційну атмосферу та розвивати зазначений феномен в особистості [34].

Низка науковців (Г. Доброльожа, А. Кікоть) дотримується думки, що окремі національні символи та ознаки можуть стати чинником формування національної ідентичності особистості.

Так, на думку А. Кікоть, на процес формування досліджуваного феномену може впливати народний костюм як символ України. Національною ознакою українців є вишиванка. Вона – яскрава, вишукана, мальовнича, містить у собі національні символи, у вигляді орнаментів та окремих кольорів. Вишиванка розкриває особливості традицій та побуту минулих поколінь, її використання надає змогу відчувати себе частиною української нації [19].

Г. Доброльожа звертає увагу, що власне ім'я українця може бути національним символом. Вчена переконує, що аутентичні імена, які властиві окремій нації можуть стати чинником формування національної ідентичності в особистості. Людина може відчувати приналежність до певної національної спільноти, якщо має ім'я, яке характерне для неї. Г. Доброльожа зазначає, що вибір батьками іноземного ім'я для своєї дитини може стати негативним чинником для розвитку її національної ідентичності у майбутньому [11].

За результатами власного емпіричного дослідження щодо чинників формування національної ідентичності у Миколаївській громаді, І. Іванова зробила висновок, що на зазначений процес значно впливає наявність толерантного ставлення з боку місцевих органів влади та населення до окремих національних спільнот. Результати соціального опитування представників різних національностей, надали можливість І. Івановій стверджувати, що процес формування національної ідентичності залежить від:

- 1) тенденції користування національною мовою;
- 2) якості інтеграції у національне середовище [17].

І. Голопич, розкриваючи особливості формування національної ідентичності в умовах українсько-російської війни, дійшов висновку, що рушійною силою цього процесу у зазначений період став інстинкт самозбереження українців. У їх свідомості з'явилося розуміння, що перебування у спільноті, бути членом нації є можливістю «вижити», отримати

підтримку. Уся українська нація згуртувалася задля досягнення єдиної мети – перемоги. І. Голопич називає це біологічним та психологічним спротивом проти військової агресії росії. Тобто, стрес, який переживають зараз українці є чинником формування у них стійкої національної ідентичності, не залежно від їх віку [8].

На думку С. Бойко, до ефективних шляхів формування національної ідентичності можна віднести наступні:

- 1) поширювати україномовне спілкування;
- 2) надавати доступ до реальної інформації та розвивати критичне мислення;
- 3) протистояти проявам національної меншовартості;
- 4) впроваджувати ефективні реформи;
- 5) дотримуватися правової та політичної рівності;
- 6) виховувати молодь на національних цінностях [4].

Н. Дудник вказує, що існують негативні чинники, які деструктивно впливають на процес формування національної ідентичності. Вчений називає наступні:

- 1) велика кількість російськомовного населення на території України;
- 2) спотворення історичних фактів та несприймання їх як автентичності;
- 3) витіснення української мови з медіаринку;
- 4) застосування некоректних політичних технологій, які сприяли розмежуванню регіонів України;
- 5) ностальгія за радянським минулим [12].

Л. Шумик та А. Широких переконані, що негативним чинником формування національної ідентичності є те, що у сучасному соціальному середовищі зростають міжнаціональні контакти та міграційні процеси. Зазначені процеси заважають збереженню національної ідентичності. Таке культурне змішування та соціальна міжнаціональна інтеграція послаблює рівень загальної національної ідентичності, що негативно впливає на функціонування української нації [49].

Таким чином, бачимо, що існують чинники, які не тільки надають позитивний вплив на процес формування національної ідентичності особистості, але й впливають на нього деструктивно. Важливо підкреслити необхідність роботи із зазначеними чинниками на рівні держави та соціуму задля забезпечення ефективного розвитку національної ідентичності громадян.

Отже, національна ідентичність може формуватися протягом всього життя особистості. Пік зазначеного процесу відбувається у юнацькому віці. Існують різноманітні чинники формування національної ідентичності. Вони можуть мати: географічний, економічно-політичний, соціальний, культурний характер тощо.

Висновки до розділу 1

Відтак, нація є соціальною групою, яка мешкає на території окремої незалежної держави та має спільну колективну свідомість, яка характеризується наявністю духовно-психологічної, історико-культурної та територіально-господарської єдності. Ідентичність, в свою чергу, є результатом процесу ідентифікації (самовизначення) особистості щодо власного «Я» та ототожнення себе з окремою соціальною групою у контексті «Ми». Щодо національної ідентичності, під нею доцільно розуміти почуття приналежності до окремої національної спільноти. Феномен національної ідентичності функціонує на особистісному та соціальному рівнях. Національна свідомість має змогу ґрунтуватися на окремих зв'язках з певною національною спільнотою та почутті згуртованості з її членами.

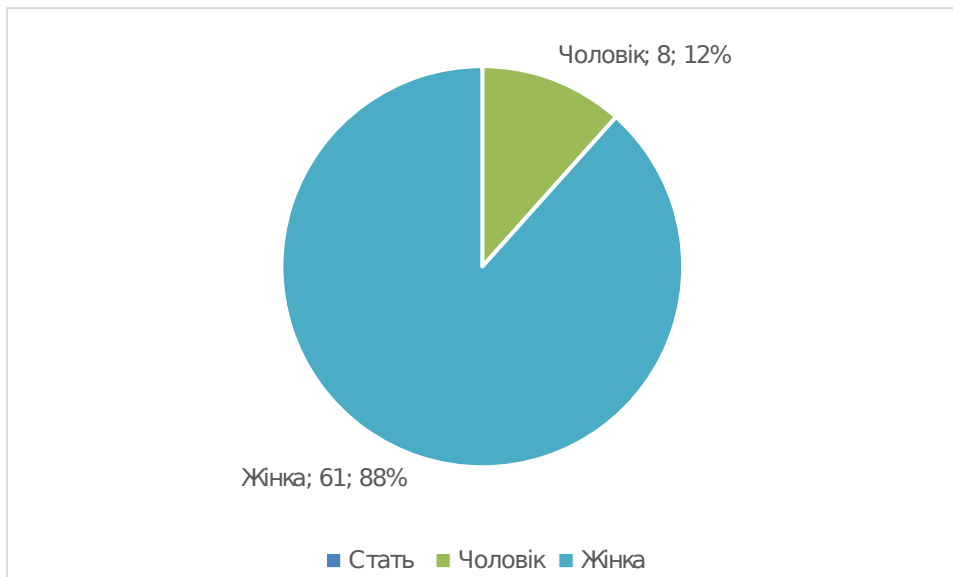
До структури національної ідентичності входять три компонента: когнітивний, афективний та поведінковий. Когнітивний компонент досліджуваного феномену виявляється у знаннях про окрему національну спільноту, її історію становлення та розвитку, усвідомлення та самовизначення себе як члена цієї спільноти). Афективний компонент національної ідентичності представлений у валентності, значущості для себе факту усвідомлення себе як члена певної нації, наявністю визначеності себе як особистість, яка належить до окремої національної спільноти. Щодо поведінкового компонента національної ідентичності, вона містить дії, вчинки, реакції особистості, які ґрунтуються на традиційних моделях поведінки членів певної національної групи.

Національна ідентичність може формуватися протягом всього життя особистості. Пік зазначеного процесу відбувається у юнацькому віці. Існують різноманітні чинники формування національної ідентичності. Вони можуть мати: географічний (територія), економічно-політичний (економіка та політика, які властиві для певної нації), соціальний (сім'я, освітнє середовище та ін.), культурний (мова, культура, релігія, традиції, звичай, символи, національні свята та ін..) характер тощо

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

2.1. Характеристика вибірки, методик дослідження

У дослідженні взяло участь 59 осіб віком від 15 до 51 року, з них 61(88%) особа жіночої статі та 8 чоловічої(12%) (див. рис.2.1) .

Рис. 2.1. Кількість досліджуваних за статтю

У психологічному дослідженні було використано такі методики як:

1. Шкальний опитувальник для дослідження етнічної ідентичності (О.Л. Романова) [28];
2. Опитувальник культурних ціннісних орієнтацій Ш.Шварца (SVS-Schwartz Value Survey) в адаптації Н.М . Лебедєвої [28];
3. Методика вимірювання етнічної ідентичності (Дж.Фінні) [15];
4. Шкала експрес-оцінки прояву етнічної ідентичності (Н.М. Лебедєвої) [46];
5. Методика Ш.Шварца PVQ “ Портрет цінностей ”(адаптація Семків.І) [41];
6. Методика діагностики ціннісних орієнтацій в кар’єрі Е.Шейна (адаптація В.А. Чікер, В. Е . Вінокурова) (див. ДОДАТОК А) [25].

Для того, щоб визначити етнічне ставлення наших досліджуваних було використано шкальний опитувальник для дослідження національної ідентичності (О.Л.Романова). Ця методика складається з 21 твердження, які респондентам потрібно прочитати та визначити ступінь своєї згоди чи не згоди за допомогою такої шкали :

- 2 – повністю погоджуюсь ;
- 1 – швидше погоджуюся, ніж не погоджуюсь;
- 0 – важко відповісти ;
- 1 – швидше не погоджуюся, ніж погоджуюсь ;
- 2 – абсолютно не погоджуюсь .

Одержані бали додаються за ключем.

Дана методика включає в себе такі шкали як:

- Почуття належності до своєї етнічної групи ;
- Значущість національності;
- Взаємовідносини етнічної більшості й меншості;
- Використання тієї чи іншої мови [28].

Наступна методика, яку ми використали для дослідження був опитувальник культурних ціннісних орієнтацій Ш.Шварца (SVS -Schwartz Value Survey) в адаптації Н.М.Лебедевої для того, щоб визначити пріоритетність цих орієнтацій . Для цього досліджуваним було представлено 57 цінностей до яких їм потрібно було визначити, якою мірою воно відповідає їхньому принципу життя , де :

- 0 – цінність зовсім не значуща і не є основним принципом життя;
- 3 – цінність важлива;
- 6 – цінність дуже важлива.

Тобто чим більшу цифру обирає досліджуваний тим важливіша для нього ця цінність як основний принцип життя.

Обробка результатів проводиться відповідно до ключа. Дана методика включає в себе такі шкали як :

- Ієрархія;

- Майстерність/ панування;
- Афективна автономія;
- Інтелектуальна автономія;
- Рівноправність;
- Гармонія;
- Належність [28].

Наступною ми використали методику вимірювання етнічної ідентичності (Дж.Фінні) для того, щоб вивчити прояв когнітивного та афективного компонентів етнічної ідентичності досліджуваних. Дана методика складається з 12 тверджень, де респондентам потрібно визначити свою точку зору стосовно цих тверджень, де :

- 1 – абсолютно не погоджуюсь ;
- 2 – швидше не погоджуюсь, ніж погоджуюсь;
- 3 – швидше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь ;
- 4 – абсолютно погоджуюсь .

За допомогою середнього арифметичного по конкретних питаннях ми можемо визначити показник прояву когнітивного та афективного компонента національної ідентичності [15].

Також, щоб оцінити прояв етнічної ідентичності ми застосували шкалу експерес- оцінки прояву етнічної ідентичності Н.М. Лебедевої. Для цього досліджуваним було потрібно вказати свою національність та визначити якою мірою вони відчують представником свого нападу, де :

- 1 – зовсім не відчуваю;
- 2 – відчуваю, але дуже слабо;
- 3 – іноді відчуваю, іноді ні;
- 4 – відчуваю майже завжди ;
- 5 – відчуваю повною мірою [46].

Також у зв'язку з тим, що ми живемо в реаліях, де в суспільство насичене життєвими проблемами та війною ми вирішили дослідити як змінюється динаміка цінностей людей, тому було використано методику Ш.Шейна PVQ

“Портрет цінностей ”(адаптація Семків.І). Дана методика складається з 40 описів, де досліджуваним потрібно подумати наскільки даний текст старається його, де :

- 1 – зовсім не така/такий як я ;
- 2 – не така/такий як я;
- 3 – трішки така/такий як я;
- 4 – майже така/такий як я ;
- 5 – така/такий як я;
- 6 – дуже подібна/подібний.

Обробка результатів здійснюється відповідно до ключа. Ця методика включає в себе такі шкали як :

- Конформізм ;
- Традиція;
- Доброзичливість ;
- Універсалізм;
- Самостійність;
- Стимуляція;
- Гедонізм ;
- Досягнення;
- Влада ;
- Безпека [41].

Остання методика, яку ми використали – методика діагностики ціннісних орієнтацій в кар’єрі Е.Шейна (адаптація В.А. Чікер, В. Е . Вінокурова). Цей опитувальний допомагає виявити ціннісні установки людини в кар’єрі, такі як:

- професійна компетентність;
- менеджмент;
- автономія;
- Стабільність;

- Служіння;
- Виклик;
- інтеграція стилів життя;
- підприємництво.

Досліджуванам пропонується 40 питань , де 1-21 потрібно оцінити важливість тверджень від 1 (не важливо) до 10 (дуже важливо), а 22-40 потрібно оцінити згоду з твердженнями від 1 (не згоден) до 10 (повністю згоден). Підсумовуються бали за ключем для визначення провідної кар'єрних орієнтації [25].

2.2. Аналіз отриманих даних

Результати описової статистики дозволяють нам говорити про середні показники етнічної ідентичності (див. табл. 2.1) (див . ДОДАТОК Б).

Таблиця 2.1 Описова статистика визначення етнічного ставлення

Показники	Min	Max	M	S.D
Почуття належності до етнічної групи	-1	10	5,4058	2,7510 4
Значущість національності	-6	10	3,2029	3,385
Взаємовідносини етнічної більшості та меншості	-4	12	2,9855	3,6881 9
Використання тієї чи іншої мови	-4	4	2,1594	1,8757 2

Відтак, для наших досліджуваних найбільш характерним є почуття належності до етнічної групи ($M=5,4$; $S.D=2,75$), що свідчить про високий рівень ідентифікації респондентів з власною етнічною спільнотою. Це вказує на те, що досліджувані усвідомлюють свою етнічну приналежність як важливий аспект їхнього життя, що суттєво впливає на їхні цінності, переконання та поведінку.

Високий рівень ідентифікації з етнічною групою може проявлятися у багатьох формах. Наприклад, респонденти активно залучаються до етнічних свят і традицій, відчуваючи гордість за свою культурну спадщину. Вони проявляють бажання спілкуватися та взаємодіяти з представниками своєї етнічної групи, що сприяє зміцненню соціальних зв'язків і формуванню підтримуючої спільноти. Це почуття приналежності також може вести до відкритості і толерантності щодо представників інших етнічних спільнот, оскільки такі особи здатні зберігати свою ідентичність у різноманітному соціокультурному середовищі.

Так, ці результати вказують на важливість етнічної ідентичності в житті досліджуваних, оскільки вона не лише зміцнює внутрішню згуртованість, але й сприяє мирному співіснуванню та культурному розвитку в суспільстві.

Наступними проаналізуємо середні значення прояву показників культурних ціннісних орієнтацій (див. табл. 2.2.).

Таблиця 2.2. Описова статистика прояву показників культурних ціннісних орієнтацій

Показник	Min	Max	M	S.D
Ієрархія	1	22	12,8261	3,83849
Майстерність/ панування	8	48	35,2174	7,89428
Афективна автономія	6	30	22,8406	5,19792
Інтелектуальна автономія	5	24	19,1739	4,19719
Рівноправність	9	36	28,8116	6,67364
Гармонія	6	24	18,4783	4,50036
Належність	21	84	61,029	14,8907 5

Результати описової статистики свідчать, що для сучасної молоді в найбільшій мірі характерними є прояв :

- Належність ($M = 61,02$; $S.D = 14,89$), що вказує на те, що для особи важлива соціальна інтеграція та підтримка з боку суспільства. Вона

прагне бути прийнятою в колективі, готова дотримуватися норм і правил, щоб зміцнити відчуття єдності та стабільності у своїй соціальній групі.

- Майстерність / панування ($M=35,2$; $S.D=7,89$), що свідчить про їхню орієнтацію на досягнення успіху, контролю і домінування в житті. Це вказує на те, що респонденти цінують компетенцію, здатність досягати поставлених цілей та бажання бути визнаними в суспільстві. Досліджувані можуть проявляти високий рівень конкурентоспроможності, прагнучи досягти лідерських позицій у професійному середовищі або в особистих досягненнях. Вони можуть бути націлені на кар'єрний ріст, активно шукаючи можливості для професійного розвитку і самовдосконалення.: Респонденти можуть демонструвати бажання контролювати ситуації, прагнучи мати вплив на події, які їх оточують. Високий рівень майстерності може також проявлятися у рішучості та наполегливості в досягненні своїх цілей, а також у здатності долати труднощі. Таким чином, високі показники за шкалою "Майстерність / панування" вказують на сильну мотивацію респондентів до успіху, що може позитивно впливати на їхнє особистісне і професійне зростання.
- Рівноправність ($M=28,8$; $S.D=6,67$), що характеризую респондентів як осіб для яких важлива рівність прав та рівність можливості для всіх людей не залежно від їхнього соціального, економічного чи етнічного статусу.

Найменш притаманними є прояв показників за шкалами «гармонія ($M=18,47$; $S.D=4,5$). Це свідчить про те, що досліджувані респонденти надають менше значення цінностям екологічного балансу, мирного співіснування та злагоди у міжособистісних відносинах. Їхня поведінка і пріоритети можуть бути більше спрямовані на особисті цілі, індивідуальні досягнення або інші аспекти ціннісних орієнтацій. Це вказує на те, що ідея гармонійної взаємодії з оточенням є менш значущою у системі цінностей даної групи.

Що стосується результатів методики вимірювання етнічної ідентичності (Дж.Фінні), то середні показники свідчать про наступне (див. Табл. 2.3)

Таблиця 2.3. Описова статистика прояву показників етнічної ідентичності

Показник	Min	Max	M	S.D
Показник прояву афективного компонента етнічної ідентичності	10	28	20,92 75	5,375 1
Показник прояву когнітивного компонента	5	20	11,78 26	3,784 14

Результати описової статистики показали, що в досліджуваних яскраво виражений показник прояву афективного компонента етнічної ідентичності ($M=20,92$; $S.D=5,37$) свідчать про те, що досліджувані мають сильне емоційне прив'язання до своєї етнічної групи. Вони відчують гордість і позитивні почуття щодо своєї етнічної приналежності, цінують культурні, історичні та соціальні аспекти своєї групи. Такі люди зазвичай відчують солідарність з іншими представниками своєї етнічної спільноти та прагнуть підтримувати і зберігати її традиції, мову, звичаї. Позитивне ставлення до своєї етнічної групи є важливою частиною їхньої особистої ідентичності, що сприяє високій самооцінці та задоволенню від своєї приналежності.

Середні значення за шкалою експрес-оцінки прояву етнічної ідентичності (Н.М. Лебедевої) вказують те, що в наших досліджуваних українська національність і 100% осіб відчують повною мірою себе представником свого народу (див табл. 2.4).

Таблиця 2.4.Описова статистика визначення міри відчуття себе представником свого народу

Показник	Min	Max	M	S.D
«Визначте, якою мірою Ви відчуваєте себе представником свого народу?»	2	5	4,2029	0,91683

Отож, міра відчуття представником свого народу в наших досліджуваних на високому рівні ($M=4,2$; $S.D=0,91$), що свідчить про глибоко усвідомлену приналежність досліджуваних до своєї етнічної групи. Усі опитані ідентифікують себе з українським народом і повною мірою відчують себе його представниками. Це означає, що їхня національна ідентичність є для них значущою частиною особистості, вони відчують гордість за свою національну приналежність, позитивно ставляться до української культури, історії та цінностей. Такі результати свідчать про високий рівень етнічної згуртованості, коли особи не лише усвідомлюють, але й активно проявляють свою етнічну належність, що може відображатись у їхній поведінці до національних традицій, мови та прагненні підтримувати та розвивати культуру свого народу.

Разом з цим, результати описової статистики засвідчують прояв середніх значень у респондентів за методикою Ш.Шварца PVQ “ Портрет цінностей ” (адаптація Семків.І) (див табл2.5).

Таблиця 2.5. Описова статистика прояву ціннісних орієнтацій молоді

Показник	Min	Max	M	S.D
Конформізм	6	24	13,2464	4,08154
Традиція	4	24	10,9275	4,65681
Доброзичливість	5	24	16,6232	3,88095
Універсалізм	6	36	27,0435	5,45688
Самостійність	6	24	17,971	3,78842
Стимуляція	3	18	12,4348	3,49991
Гедонізм	4	18	12,1884	3,37061
Досягнення	5	24	17,0435	4,60318
Влада	3	17	11,087	3,28427
Безпека	7	30	23,2029	4,49045

Отже, ми бачимо, що для досліджуваних осіб в найбільшій мірі характерними є такі цінності як:

Доброзичливість ($M=16,62$; $S.D=3,88$) означає, що досліджувані цінують близькі стосунки, прагнуть допомагати іншим і готові проявляти чуйність та емпатію. Вони зацікавлені в позитивній атмосфері в групі, де наявна взаємна підтримка і турбота. Такі особи зазвичай проявляють уважність і доброзичливість до потреб і переживань оточуючих, що сприяє встановленню теплих і довірливих стосунків. Універсалізм ($M=27,04$; $S.D=5,45$) вказує на те, що досліджувані цінують різноманітність, поважають інші культури, думки та спосіб життя. Вони зазвичай відчувають глибоку турботу про довкілля, соціальну справедливість і прагнуть сприяти загальному благу. Такі особистості, ймовірно, проявляють емпатію та готовність підтримувати людей незалежно від їхнього походження або належності до певної соціальної групи, що підкреслює їхнє бажання жити у світі, де панує злагода й розуміння між людьми. Самостійність ($M=17,97$; $S.D=3,78$), що вказує на те, що досліджувані цінують свободу у виборі своїх дій та власного життєвого шляху. Вони прагнуть мати можливість керувати своїм життям відповідно до власних принципів і переконань. Такі особи зазвичай мають внутрішнє бажання розвивати власні здібності, досліджувати нові можливості та йти власним шляхом. Ця цінність підтримує їхню здатність до самореалізації та сприяє незалежному, відповідальному підходу до життєвих ситуацій. Стимуляція ($M=12,43$; $S.D=3,49$) свідчать про орієнтацію досліджуваних на нові враження, пригоди та ризик. Високий рівень стимуляції вказує на те, що досліджувані цінують активне, насичене життя і прагнуть до відчуття новизни та гострих відчуттів. Вони схильні шукати ситуації, які дозволяють випробувати себе, уникати рутини та віддають перевагу спонтанності та динамічності. Такі особистості, ймовірно, мають цікавість до незвіданого і відкриті до змін, що сприяє їхньому розвитку та дає можливість розширювати життєвий досвід. Гедонізм ($M=12,18$; $S.D=3,37$) вказує на те, що досліджувані прагнуть отримувати задоволення від повсякденного життя, шукають можливості для приємних і радісних переживань. Для таких осіб важливо зберігати гармонію в особистому житті, відчувати комфорт і

позитивні емоції. Вони часто мають розвинене почуття естетичного задоволення, що може проявлятися в любові до краси, мистецтва або приємних досвідів, які дарують радість та щастя. Досягнення ($M=17,04$; $S.D=4,6$) вказує на те, що досліджувані особи цінують свої особисті успіхи та здатні на зусилля, спрямовані на досягнення значущих результатів. Вони відчують мотивацію до самовдосконалення, прагнуть бути компетентними та ефективними у своїй діяльності. Для таких людей важливо досягати високих стандартів, які вони ставлять перед собою, а також здобувати визнання за свої досягнення. Це прагнення може проявлятися як у професійній сфері, так і в особистому житті, де вони прагнуть бути найкращими у своїх починаннях і досягати значущих результатів. Безпека ($M=23,20$; $S.D=4,49$) вказує на те, що досліджувані особи прагнуть підтримувати безпечне та стабільне середовище для себе та своїх близьких. Вони цінують упорядкованість і передбачуваність у своєму житті, важливість законів і норм, які захищають від невизначеності чи загроз. Для таких осіб важливим є відчуття фізичної та емоційної безпеки, а також спокій у повсякденному житті, що дозволяє їм відчувати себе захищеними та стабільними в соціумі.

Також результати описової статистики дозволили встановити середні значення прояву кар'єрних орієнтацій молоді (див табл. 2.6).

Таблиця 2.6. Описова статистика прояву кар'єрних орієнтацій молоді

Показники	Min	Max	M	S.D
Професійна компетентність	5	46	25,7536	9,35478
Менеджмент	5	47	25,4348	10,21602
Автономія/незалежність	10	50	35,6957	10,08246
Стабільність роботи та місця проживання	6	55	33,1014	11,04023
Слугування добру	8	50	35,0725	9,33103
Виклик	5	48	25,5942	9,74728
Інтеграція стимулів життя	7	50	35	9,87719
Підприємництво	5	50	29,5652	10,93359

Так, для респондентів на даний час найбільш характерними є прояв таких кар'єрних орієнтацій як автономія/ незалежність, слугування добру, інтеграція стимулів життя. Автономія/ незалежність ($M=35,69$; $S.D=11,04$) вказує на те, що респонденти цінують можливість працювати за своїм графіком, самостійно планувати роботу та мати більшу свободу в прийнятті рішень. Вони, ймовірно, прагнуть уникати жорстких рамок і структур, що можуть обмежувати їхню креативність та ініціативність. Такі особистості найчастіше надають перевагу роботі, яка дозволяє їм діяти незалежно, проявляти свою індивідуальність і розвивати професійні навички без зовнішнього тиску або суворих обмежень. Слугування добру ($M=35,07$; $S.D=9,33$) свідчать про те, що для респондентів важливо приносити користь іншим і мати позитивний вплив на суспільство. Інтеграція стимулів життя ($M=35$; $S.D=9,87$) свідчать про те, що респонденти цінують можливість поєднувати різні аспекти свого життя, отримуючи задоволення від різноманітних переживань та досвідів. Підприємництво ($M=29,56$; $S.D=10,93$) вказує на те, що респонденти мають схильність до підприємництва та активно шукають шляхи для реалізації своїх ідей. Вони можуть бути зацікавлені у створенні власного бізнесу або впровадженні нових проектів у вже існуючих організаціях. Такі особи зазвичай є креативними, готовими до ризику та прагнуть до постійного розвитку і зростання. Цей показник свідчить про їхнє бажання не тільки реалізовувати свої амбіції, а й вносити позитивні зміни в свою професійну сферу через новаторські підходи та рішення.

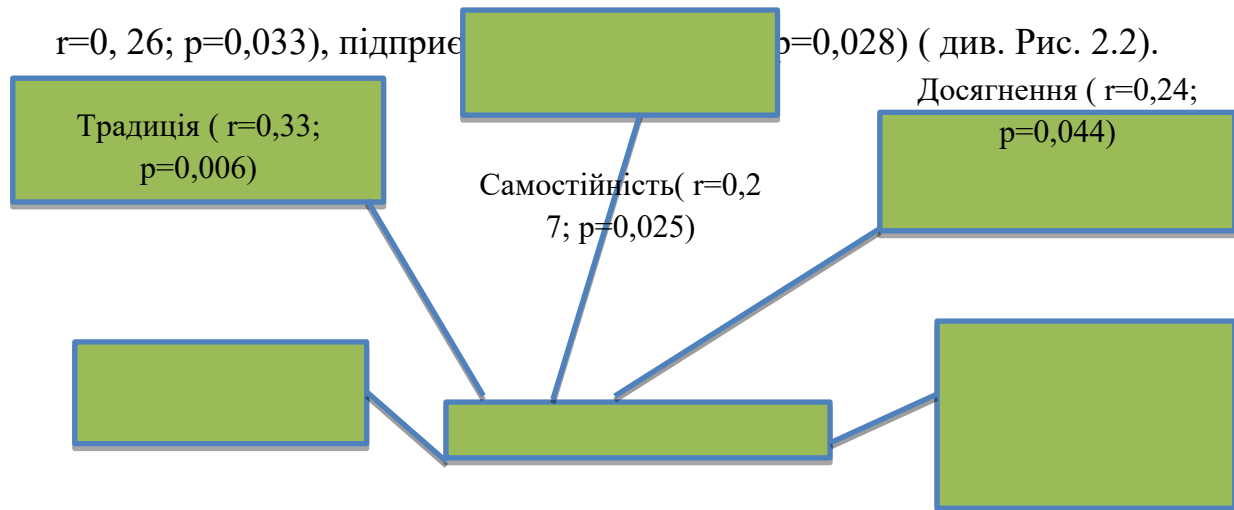
Отже, перша гіпотеза про те, що для досліджуваних осіб буде характерне почуття приналежності до своєї етнічної групи, прагнення до майстерності та владарювання, афективної й інтелектуальної автономії, рівноправності, гармонії, належності, а також схильність до конформізму, доброзичливості, універсалізму, самостійності, стимуляції, гедонізму,

досягнення, безпеки, автономії, служіння добру, інтеграції життєвих стимулів і підприємництва – підтвердилась.

2.2. Кореляційний аналіз даних

Кореляція емпіричних даних представлена у ДОДАТКУ В.

Так, результати кореляційного аналізу вказують на прямолінійний взаємозв'язок між почуття належності та традицією (підприємство, $r=0,33$; $p=0,006$), самостійністю ($r=0,27$; $p=0,025$), досягненням ($r=0,24$; $p=0,044$), безпекою ($r=0,26$; $p=0,033$), підприємством ($r=0,28$; $p=0,028$) (див. Рис. 2.2).

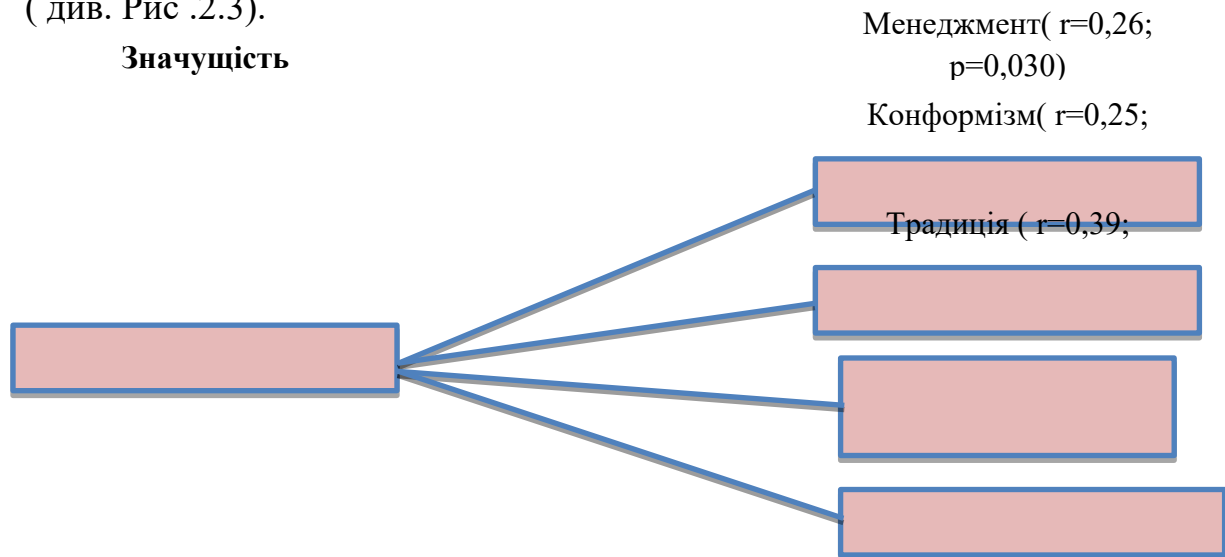

Рис. 2.2 Кореляційна плеяда за шкалою « почуття належності »

Чим сильніше досліджувані відчувають належність до своєї етнічної групи, тим більш захищеними та стабільними вони почуваються. Це почуття зміцнює цінність традицій, підвищує впевненість у самостійних рішеннях і

мотивує досягати особистих і спільних цілей. Вони відчувають гордість за культурну спадщину, а також прагнуть до підприємництва та ініціатив, що сприяють розвитку їхньої спільноти та суспільства.

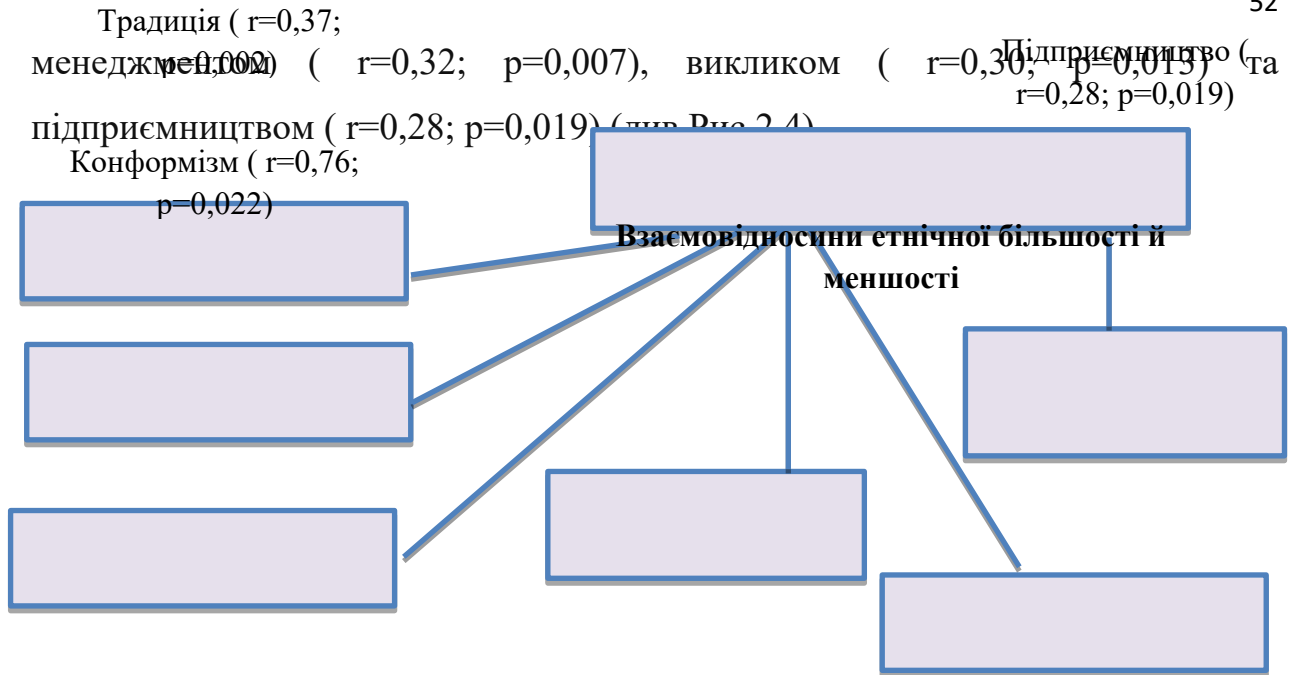
Також виявлено пряmolінійний взаємозв'язок між показниками значущості національності та конформізму ($r=0,25$; $p=0,041$), традиції ($r=0,39$; $p=0,001$), менеджментом ($r=0,26$; $p=0,030$) та підприємництвом ($r=0,27$; $p=0,027$) (див. Рис .2.3).

Рис.2.3 Кореляційна плеяда за шкалою «значущість національності»

Отримані дані показують, що чим більше досліджувані цінують свою національну ідентичність, тим сильніше в них виражені риси, які підкреслюють зв'язок із суспільством і спільнотою. Такі особи демонструють високий рівень конформізму, адже прагнуть дотримуватися соціальних норм і підтримувати гармонійні стосунки з оточенням. Вони також проявляють повагу до традицій, цінуючи спадщину та культурні надбання. Крім того, в них розвинені управлінські та підприємницькі якості: вони часто мають схильність до лідерства, здатні приймати відповідальні рішення та активно шукають можливості для розвитку й реалізації нових ідей.

Виявлено пряmolінійний взаємозв'язок між показниками взаємовідносини етнічної більшості й меншості та конформізмом ($r=0,76$; $p=0,022$), традицією ($r=0,37$; $p=0,002$), досягненням ($r=0,26$; $p=0,033$),

Рис.2.4. Кореляційна плеяда за шкалою « взаємовідносини етнічної більшості й меншості »

Отримані дані свідчать, що чим більше досліджувані відчувають позитивні відносини між етнічною більшістю та меншістю, тим більше у них проявляються риси конформізму, що виявляється в дотриманні соціальних норм і уникненні конфліктів. Це також сприяє пошані традицій, адже респонденти стають більш зацікавленими у збереженні культурних цінностей.

Позитивні відносини стимулюють прагнення до досягнень, адже підтримка групи надихає їх реалізовувати свої цілі. Вони розвивають управлінські здібності, ефективно організуючи колективну діяльність. Досліджувані також стають більш відкритими до викликів та готовими долати труднощі. Нарешті, позитивні відносини підвищують підприємницьку активність, оскільки респонденти реалізують нові ідеї та проекти на благо спільноти.

Отже, позитивні міжетнічні відносини відіграють важливу роль у розвитку цінностей і особистісних характеристик досліджуваних.

Також було виявлено прямолінійний взаємозв'язок між показником використання тієї чи іншої мови та традиції (r=0,35; p=0,004), доброзичливість

($r=0,26$; $p=0,032$), досягнення ($r=0,25$; $p=0,036$), безпека ($r=0,24$; $p=0,43$), менеджментом ($r=0,35$; $p=0,003$), викликом ($r=0,38$; $p=0,001$) та підприємництвом ($r=0,26$; $p=0,029$) (див. Рис2.5).

Рис2.5 . Кореляційна плеяда за шкалою « використання тієї чи іншої мови»

Отож, чим більше респонденти спілкуються своєю мовою, тим більше у них виявляється поваги до культурних традицій. Це використання також сприяє розвитку доброзичливості, оскільки мовна ідентичність підсилює теплі та відкриті взаємини. Крім того, активне використання мови пов'язане з прагненням до досягнень, оскільки респонденти відчують впевненість у своїх силах завдяки підтримці власної культури. Вони також відчують більшу стабільність і безпеку, що підсилює їхній емоційний стан. Взаємозв'язок з управлінськими здібностями свідчить про те, що мовна ідентичність допомагає ефективно організовувати робочі процеси. Нарешті, ті, хто активно використовує свою мову, демонструють готовність приймати виклики та проявляти підприємницьку активність, що вказує на їхню ініціативність і креативність у професійній діяльності.

Таким чином, використання мови є важливим чинником у формуванні цінностей та особистісних характеристик респондентів.

Професійна
компетентність ($r=0,44$; $p=0,000$)

Менеджмент ($r=0,49$;
 $p=0,000$)

$p=0,000$)

54

Було виявлено прямолінійний взаємозв'язок між показником ієрархії та конформізму ($r=0,47$; $p=0,000$), традиції ($r=0,31$; $p=0,011$), доброзичливості ($r=0,55$; $p=0,000$), універсалізмом ($r=0,42$; $p=0,000$), самостійністю ($r=0,42$; $p=0,000$), стимуляцією ($r=0,41$; $p=0,000$), гедонізмом ($r=0,36$; $p=0,002$), досягненням ($r=0,52$; $p=0,000$), владою ($r=0,51$; $p=0,000$), безпекою ($r=0,53$; $p=0,000$), професійною компетентністю ($r=0,44$; $p=0,000$), ієрархією ($r=0,49$; $p=0,000$), місцем проживання ($r=0,29$; $p=0,016$), автономією ($r=0,27$; $p=0,025$), стабільністю роботи та місця проживання ($r=0,29$; $p=0,016$), слугуванням добру ($r=0,43$; $p=0,000$), викликом ($r=0,45$; $p=0,000$), інтеграцією стимулів життя ($r=0,46$; $p=0,000$) та підприємництвом ($r=0,45$; $p=0,000$) (див. Рис2.6).

Досягнення ($r=0,52$;
 $p=0,000$)

Підприємництво ($r=0,45$; $p=0,000$)

Гедонізм ($r=0,36$;
 $p=0,002$)

Самостійність
($r=0,42$; $p=0,000$)

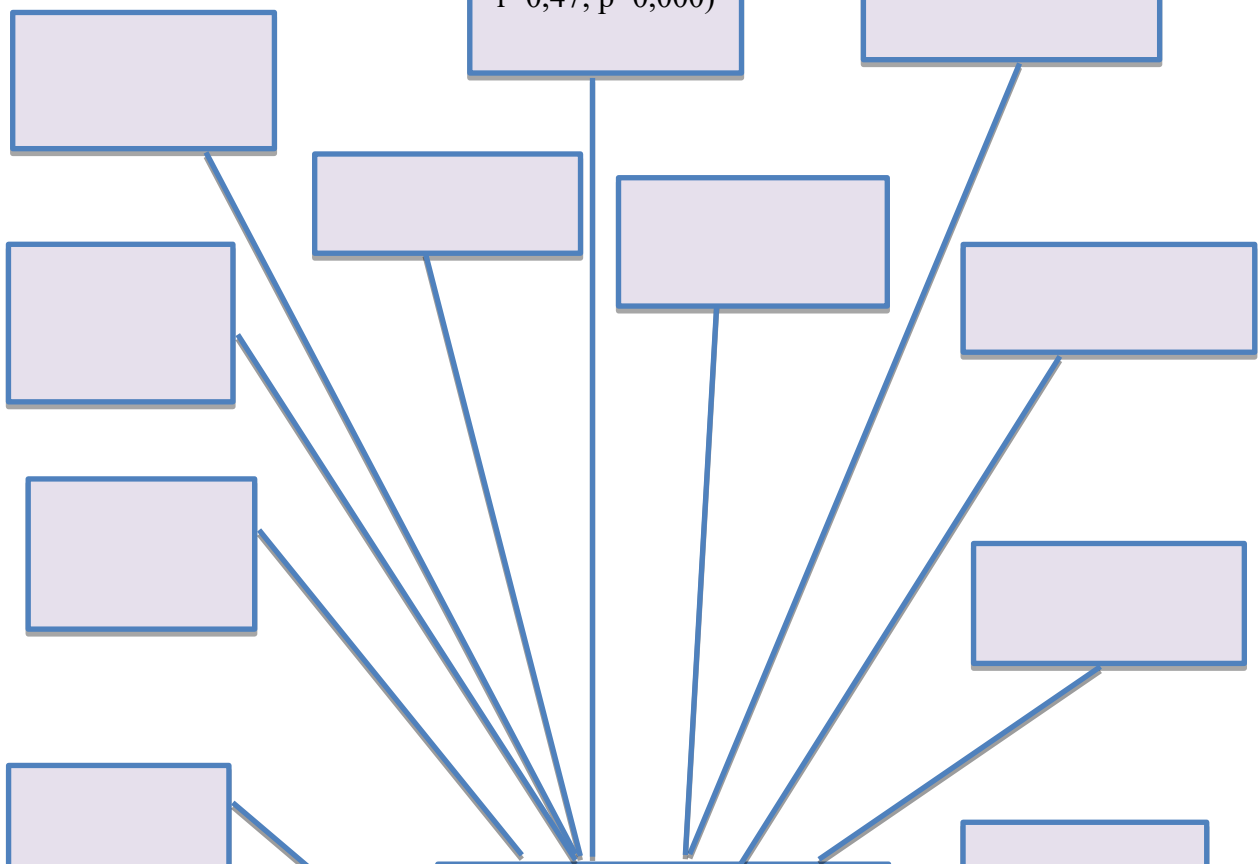
Універсалізм
($r=0,42$; $p=0,000$)

Доброзичливість
($r=0,55$; $p=0,000$)

Стимуляція ($r=0,41$; $p=0,000$)

Конформізм ($r=0,47$; $p=0,000$)

Традиції ($r=0,31$;
 $p=0,011$)

Рис 2.6. Кореляційна плеяда за шкалою « ієрархія »

Дослідження показало, що респонденти з високою орієнтацією на ієрархію більше схильні дотримуватися соціальних норм і правил, що відображається у їхній прив'язаності до конформізму та поваги до традицій. Вони цінують доброзичливість і універсалізм, прагнучи підтримувати гармонійні стосунки та злагоду з іншими. Крім того, такі люди зазвичай відзначаються високим рівнем самостійності, автономії та компетентності, що дозволяє їм впевнено приймати рішення і діяти незалежно. Також вони демонструють виражене прагнення досягати поставлених цілей і завойовувати авторитет, що часто супроводжується управлінськими якостями та підприємницькою активністю. Такі особи цінують безпеку, стабільність і впевненість у своєму професійному становищі, а також готові до нових викликів. У сукупності, орієнтація на ієрархію у цих респондентів підсилює їхню націленість на розвиток і самореалізацію як у суспільному, так і в

Менеджмент ($r=0,53$; $p=0,000$)

Виклик ($r=0,43$;
 $p=0,000$)

56

Автономія

професійному середовищі, дозволяючи їм досягати успіху і водночас зберігати професійні цінності. Підприємництво ($r=0,46$; $p=0,000$)

компетентність ($r=0,46$; $p=0,000$)

Також було виявлено прямолінійні взаємозв'язки між майстерністю/пануванням та показниками конформізму ($r=0,48$; $p=0,000$), традицією ($r=0,30$; $p=0,014$), доброзичливістю ($r=0,64$; $p=0,000$), універсалізмом ($r=0,44$; $p=0,000$), самостійністю ($r=0,63$; $p=0,000$), стимуляцією ($r=0,50$; $p=0,000$), гедонізмом ($r=0,52$; $p=0,000$), досягненням ($r=0,63$; $p=0,000$), владою ($r=0,55$; $p=0,000$), безпекою ($r=0,57$; $p=0,000$), професійною компетентністю ($r=0,46$; $p=0,000$), менеджментом ($r=0,53$; $p=0,000$), автономією ($r=0,30$; $p=0,000$), стабільністю роботи та місця проживання ($r=0,44$; $p=0,000$), слугуванню добру ($r=0,48$; $p=0,000$), викликом ($r=0,43$; $p=0,000$), інтеграцією стимулів життя ($r=0,51$; $p=0,000$) та підприємництвом ($r=0,46$; $p=0,000$) (див. рис. 2.7).

Майстерність / панування

стабільність роботи та місця проживання ($r=0,44$; $p=0,000$)

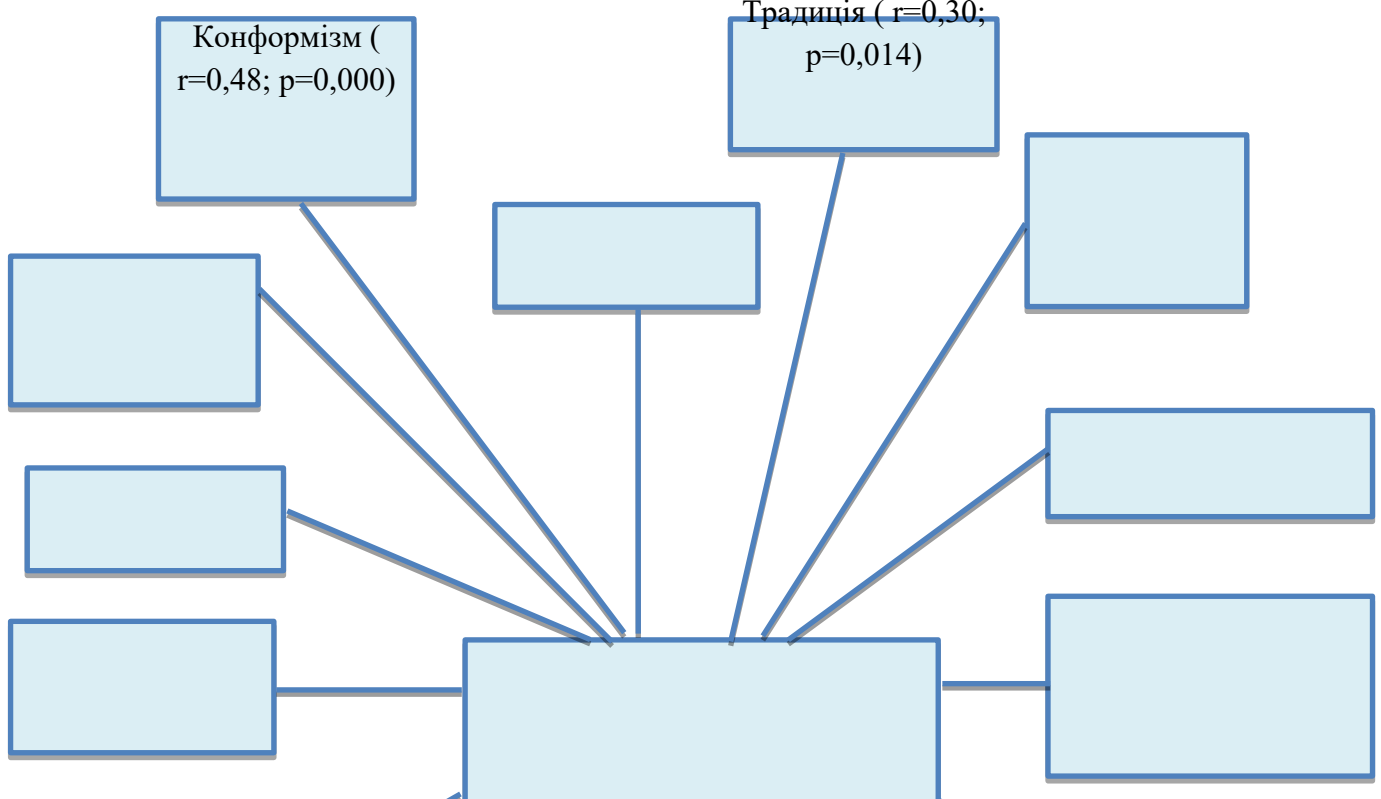
Гедонізм ($r=0,52$;
 $p=0,000$)

Самостійність ($r=0,63$; $p=0,000$)

Стимуляція ($r=0,50$; $p=0,000$)

Доброзичливість ($r=0,64$; $p=0,000$)

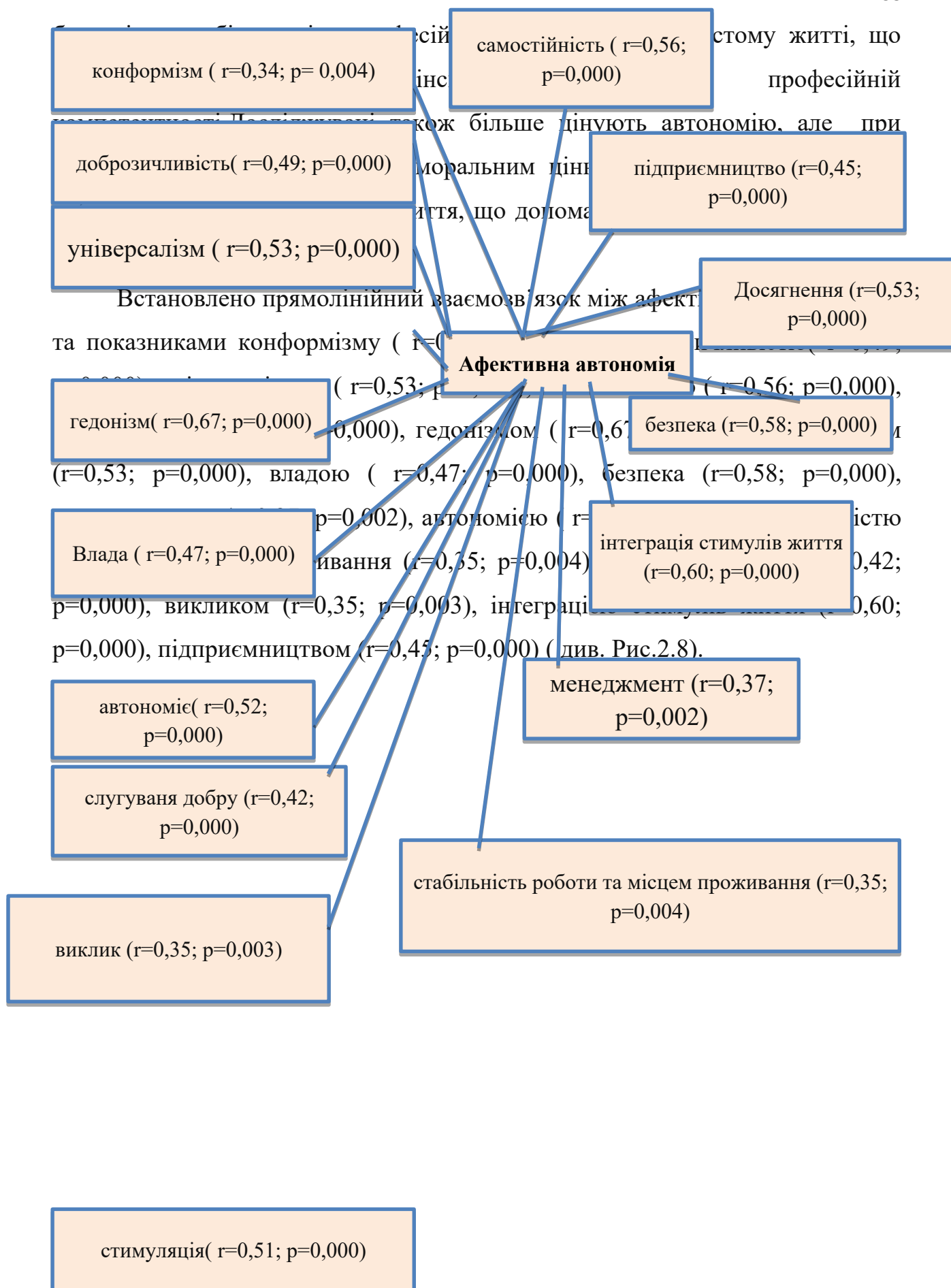
Універсалізм ($r=0,44$;
 $p=0,000$)

Рис . 2.7 Кореляційна плеяда за шкалою « майстерність/панування»

Чим більше досліджувані виявляють прагнення до майстерності, тобто чим більше вони ставлять на перший план власну здатність досягати високих результатів і керувати ситуаціями, тим більше в них проявляється схильність до конформізму та дотримання соціальних норм. Це виявляється в повазі до правил і традицій, а також у прагненні уникати конфліктів. Також зростає їхня доброзичливість і універсалізм, що означає готовність до толерантного ставлення та бажання підтримувати гармонійні стосунки з іншими. Крім того, у наших респондентів більш яскраво виражені самостійність і стимуляція, адже вони прагнуть до нових вражень і готові активно діяти. Разом з цим зростає їхня цілеспрямованість на досягнення і готовність брати на себе виклики, що демонструє впевненість у власних силах і бажання впливати на своє оточення. Вони також відчують потребу в

Рис. 2.8 Кореляційна леяда за шкалою «афективна автономія»

Чим більше досліджувані демонструють афективну автономію, тобто здатність вільно висловлювати свої емоції і думки, тим більше в них проявляються риси конформізму. Це свідчить про їхню схильність дотримуватись соціальних норм і правил, що є важливими для підтримки гармонії у відносинах з іншими. Також підвищення рівня афективної автономії супроводжується зростанням доброзичливості, що вказує на готовність респондентів до відкритого та позитивного спілкування. Універсалізм, або прагнення до загального блага, також проявляється сильніше у тих, хто має високу афективну автономію, оскільки вони можуть легше зрозуміти і прийняти різноманітність думок і поглядів. Зростання самостійності виявляється у прагненні до власних рішень і дій, а стимуляція та гедонізм свідчать про бажання насолоджуватись життям і шукати нові враження. Вони також демонструють більшу цілеспрямованість на досягнення і владу, виявляючи впевненість у своїй здатності впливати на оточення. Крім того, з підвищенням афективної автономії респонденти відчують більшу потребу в безпеці та стабільності, що проявляється в їхньому підході до роботи та місця

Автономія ($r=0,45$;
 $p=0,000$)

інтеграція стимулів життя ($r=0,61$;

60

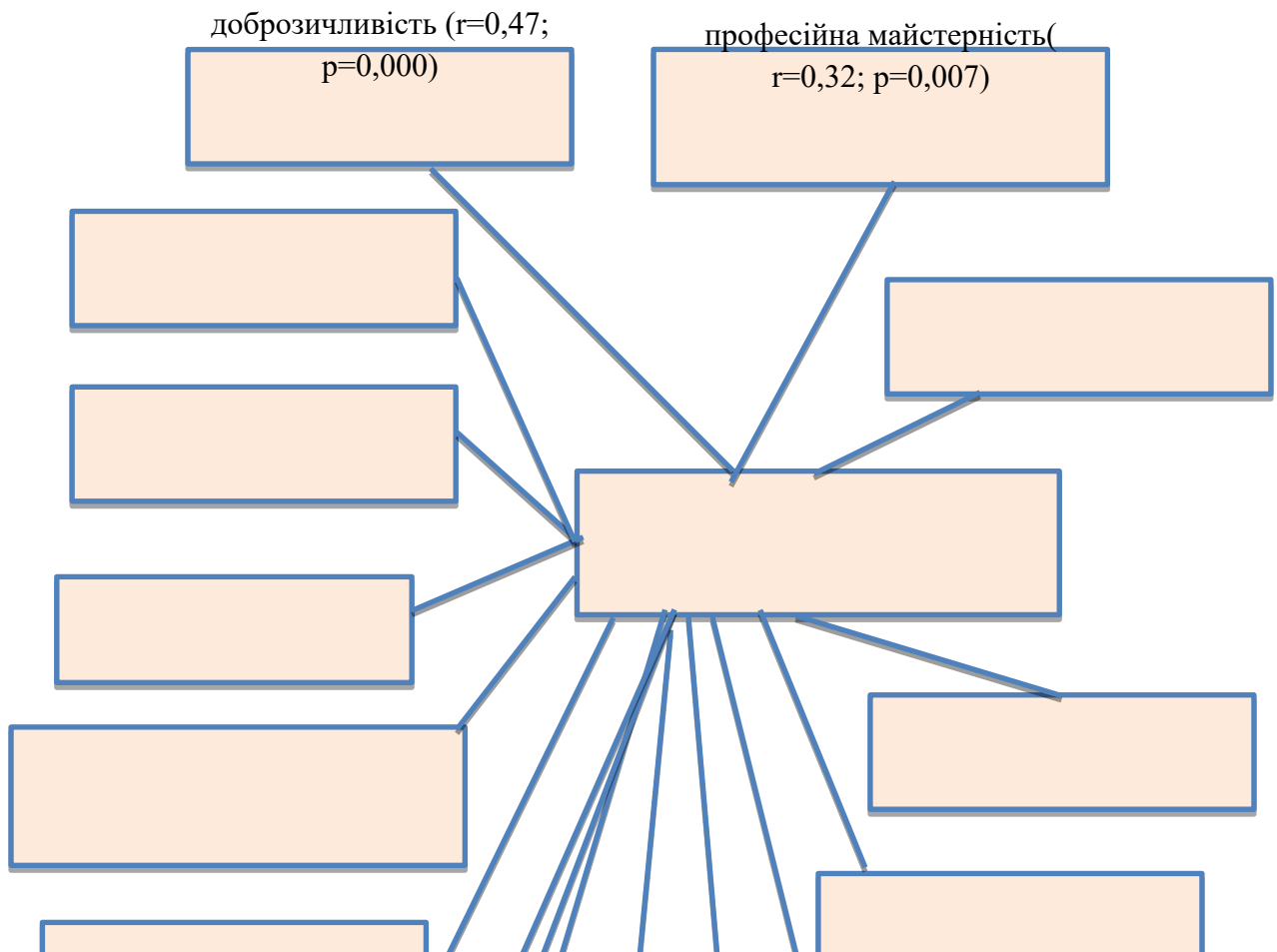
Менеджент ($r=0,26$;
 $p=0,034$) Вони мають схильність до слугування добру, прагнучи робити
добрі справи для інших, а також готові приймати виклики і інтегрувати
безпеку ($r=0,43$; $p=0,000$) підприємництво ($r=0,47$;
стимули життя, що підвищує їхню підприємницьку активність.
 $p=0,000$)

Ми виявили прямолінійний взаємозв'язок між інтелектуальною
автономією та показниками конформізму ($r=0,31$; $p=0,011$), доброзичливістю
досягнення ($r=0,38$;
 $p=0,001$), універсалізмом ($r=0,46$; $p=0,000$), самостійністю ($r=0,61$;
 $p=0,000$), стимуляцією ($r=0,42$; $p=0,000$), гедонізмом
($r=0,39$; $p=0,001$), досягненням ($r=0,38$; $p=0,001$), безпекою ($r=0,43$; $p=0,000$),
гедонізм ($r=0,39$; $p=0,001$) професійною майстерністю ($r=0,32$; $p=0,007$), менеджментом ($r=0,26$; $p=0,034$),
автономією ($r=0,45$; $p=0,000$), стабільністю роботи та місця проживання
стимуляція ($r=0,42$;
 $p=0,000$), слугування добру ($r=0,56$; $p=0,000$), викликом ($r=0,28$;
 $p=0,019$), інтеграцією стимулів життя ($r=0,61$; $p=0,000$), підприємництвом
($r=0,47$; $p=0,000$) (див.Рис.2.9)
самостійність ($r=0,61$;
 $p=0,000$)

Інтелектуальна автономія

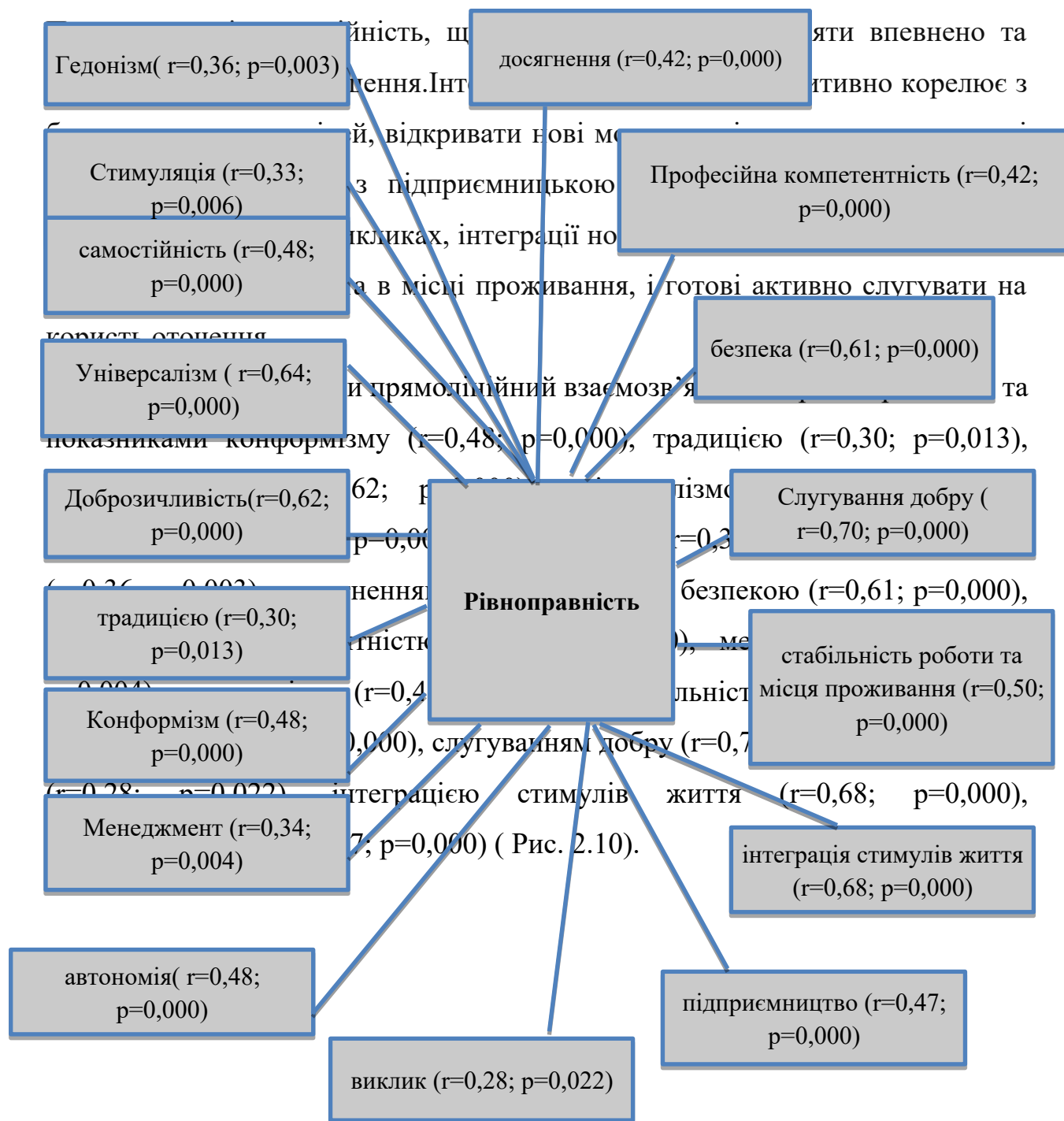
конформізм ($r=0,31$;
 $p=0,011$)

Універсалізм ($r=0,46$;
 $p=0,000$)

Рис. 2.9 Кореляційна плеяда за шкалою « інтелектуальна автономія »

Отримані результати показують, що чим більше в досліджуваних проявляються риси доброзичливості, конформізму, професійної майстерності, універсалізму, самостійності, стимуляції, гедонізму, досягнення, безпеки, менеджменту, автономії, слугуванню добру, виклику, підприємництва, інтеграції стимулів життя та стабільності роботи і місця проживання, то тим більша в них інтелектуальна автономія. Тобто, тим сильніше у них виражені інші важливі риси. Наприклад, зростання інтелектуальної автономії, що відображає здатність незалежно мислити та робити власні висновки, пов'язане з посиленням конформізму — готовності дотримуватися суспільних норм і правил. Досліджувані, які мають вищий рівень інтелектуальної автономії, також демонструють більшу доброзичливість і універсалізм, що свідчить про їхню відкритість до різних думок та готовність діяти на благо суспільства.

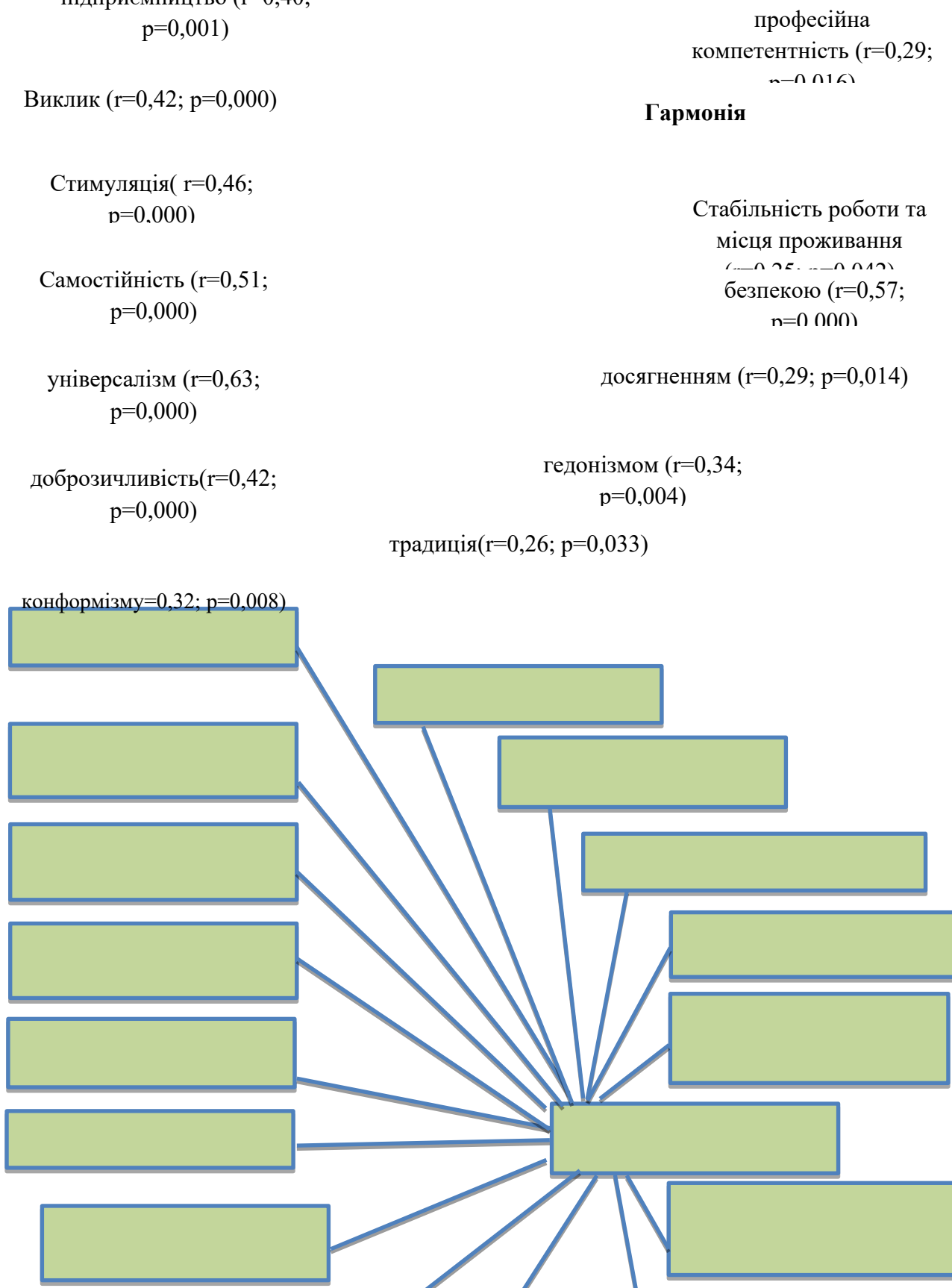
Рис 2.10. Кореляційна плеяда за шкалою «рівноправність»

Отже, чим більше досліджувані проявляються всі якісні цінності, а саме: гедонізм, стимуляція, самостійність, універсалізм, доброзичливість, традиція, конформізм, менеджмент, автономія, виклик, підприємництво, інтеграція стимулів життя, стабільність роботи та місця проживання, слугування добру, безпека, професійна компетентність, досягнення, то тим більше в них буде проявлятися рівноправність.

Також було встановлено прямолінійні взаємозв'язки гармонії та конформізму ($r=0,32$; $p=0,008$), традиції ($r=0,26$; $p=0,033$), доброзичливості ($r=0,42$; $p=0,000$), універсалізму ($r=0,63$; $p=0,000$), самостійністю ($r=0,51$; $p=0,000$), стимуляцією ($r=0,46$; $p=0,000$), гедонізмом ($r=0,34$; $p=0,004$), досягненням ($r=0,29$; $p=0,014$), безпекою ($r=0,57$; $p=0,000$), професійною компетентністю ($r=0,29$; $p=0,016$), автономією ($r=0,37$; $p=0,002$), стабільністю роботи та місця проживання ($r=0,25$; $p=0,042$), слугуванням добру ($r=0,50$; $p=0,000$), викликом ($r=0,42$; $p=0,000$), інтеграцією стимулів життя ($r=0,48$; $p=0,000$), підприємництвом ($r=0,40$; $p=0,001$) (див. Рис.2.11).

Дослідження показало, що чим більше респондентам виявляють конформізм, традиційність, доброзичливість та цінність універсалізму, то тим більша гармонія у досліджуваних.

Вони частіше підтримують соціальні норми та співпрацю з іншими, виявляють повагу до стабільності та спокою в оточенні. Водночас, такі респонденти прагнуть до досягнень, здатні приймати виклики, проявляють підприємницьку активність і професійні компетенції, що допомагає їм почуватися впевнено та інтегрувати життєві стимули для особистісного і професійного розвитку.

виклик($r=0,44$; $p=0,000$)

слугування добру ($r=0,58$;
 $p=0,000$)

Інтеграція стимулів життя
($r=0,58$; $p=0,000$)

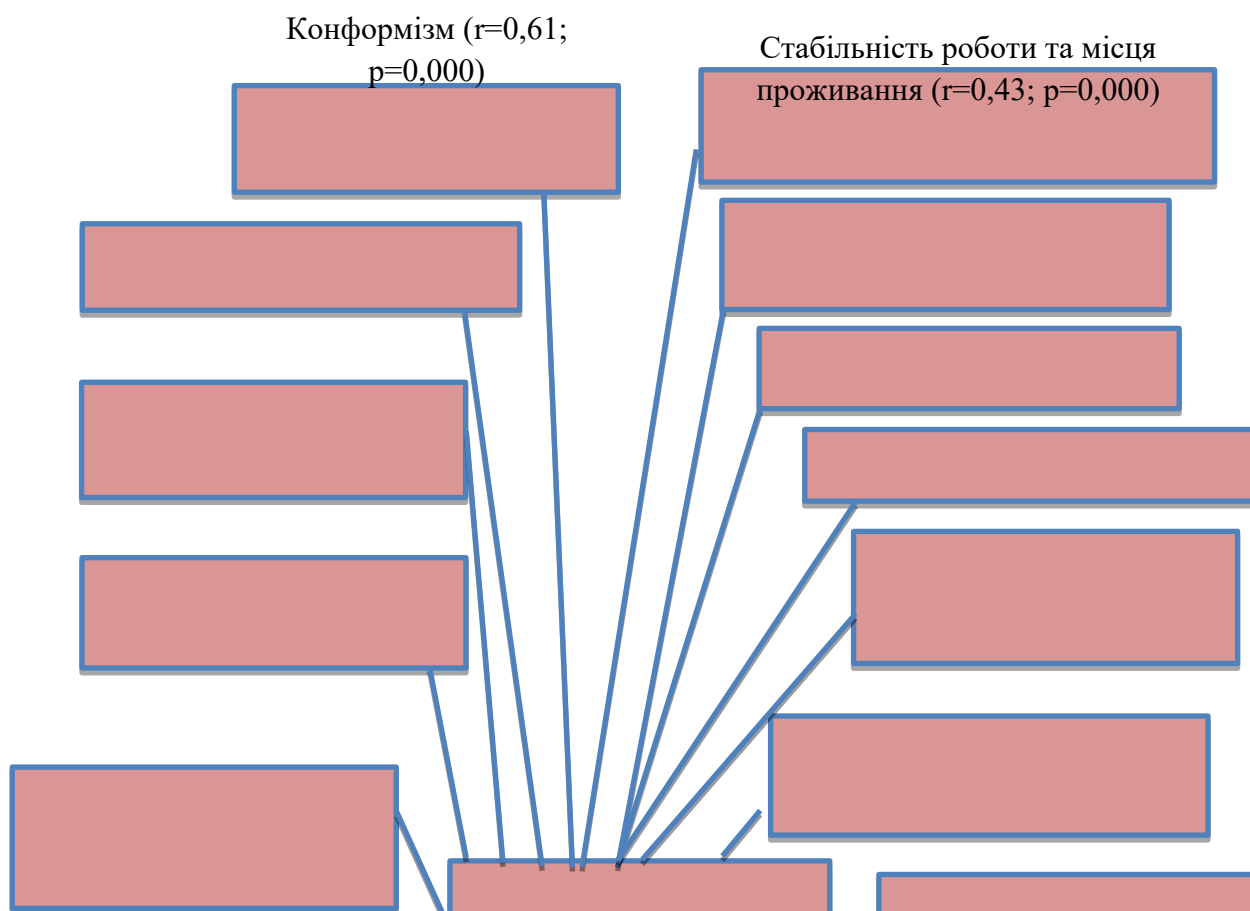
автономія ($r=0,39$; $p=$
 $0,001$)

менеджмент ($r=0,49$;
 $p=0,000$)

професійна

Рис. 2.11. Кореляційна плеяда за шкалою «гармонія»

Досягнення ($r=0,54$;
 $p=0,000$) Установлено лінійний взаємозв'язок між належністю та показниками
конформізму ($r=0,61$; $p=0,000$), традицією ($r=0,52$; $p=0,000$), безпекою ($r=0,64$; $p=0,000$), чуйністю
($r=0,72$; $p=0,000$), універсальністю ($r=0,62$; $p=0,000$), самостійністю ($r=0,57$;
 $p=0,000$), стимуляцією ($r=0,42$; $p=0,000$), гедонізмом ($r=0,46$; $p=0,000$),
досягненнями ($r=0,54$; $p=0,000$), владою ($r=0,35$; $p=0,003$), безпекою ($r=0,64$; $p=$
 $0,000$), професійною компетентністю ($r=0,45$; $p=0,000$), менеджментом ($r=0,49$;
 $p=0,000$), автономією ($r=0,39$; $p=0,001$), стабільністю роботи та місця
проживання ($r=0,43$; $p=0,000$), слугування добру ($r=0,58$; $p=0,000$), викликом
($r=0,44$; $p=0,000$), інтеграцією стимулів життя ($r=0,58$; $p=0,000$),
Традиція ($r=0,52$; $p=0,000$) підприємництвом ($r=0,56$; $p=0,000$) (див. Рис. 2.12)

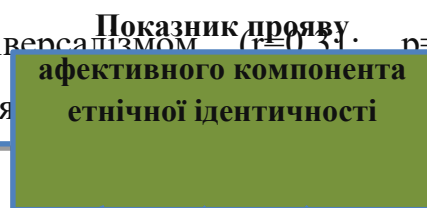

Рис . 2.12. Кореляційна плеяда за шкалою « належність»

Чим сильніше респонденти виявляють риси конформізму, доброзичливості, поваги до традицій, готовність дотримуватись соціальних норм і сприяти гармонії в колективі, то тим більше вони виявляють свою належність до групи.

Водночас, належність також пов'язана з прагненням досягнень, розвиненими професійними компетенціями, підприємницькою активністю та здатністю до управління. Високий рівень належності також сприяє автономії та безпеці, стимулює позитивну реакцію на виклики, а також інтеграцію життєвих стимулів, що робить цих людей більш стабільними в роботі та життєвому середовищі.

Ще ми виявили прямолінійний взаємозв'язок між показником прояву афективного компонента етнічної ідентичності та показниками доброзичливості (r=0,30; p=0,013), універсальності (r=0,31; p=0,010), досягнення (r=0,27; p=0,028), безпекою (r=0,30; p=0,012), автономією (r=0,42; p=0,000).

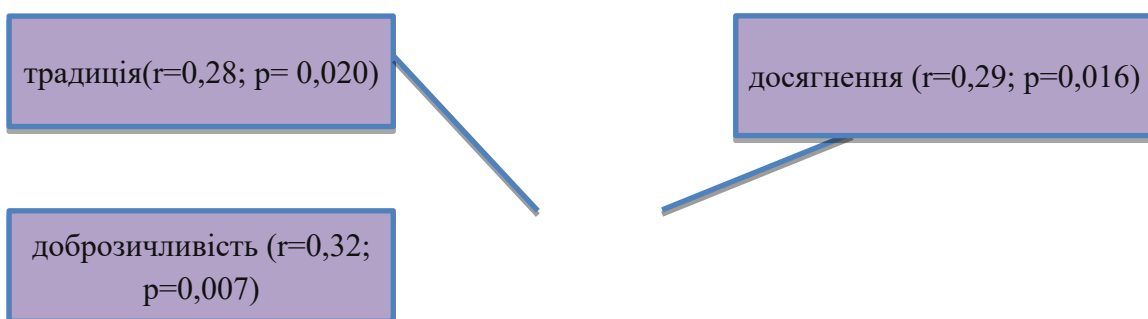

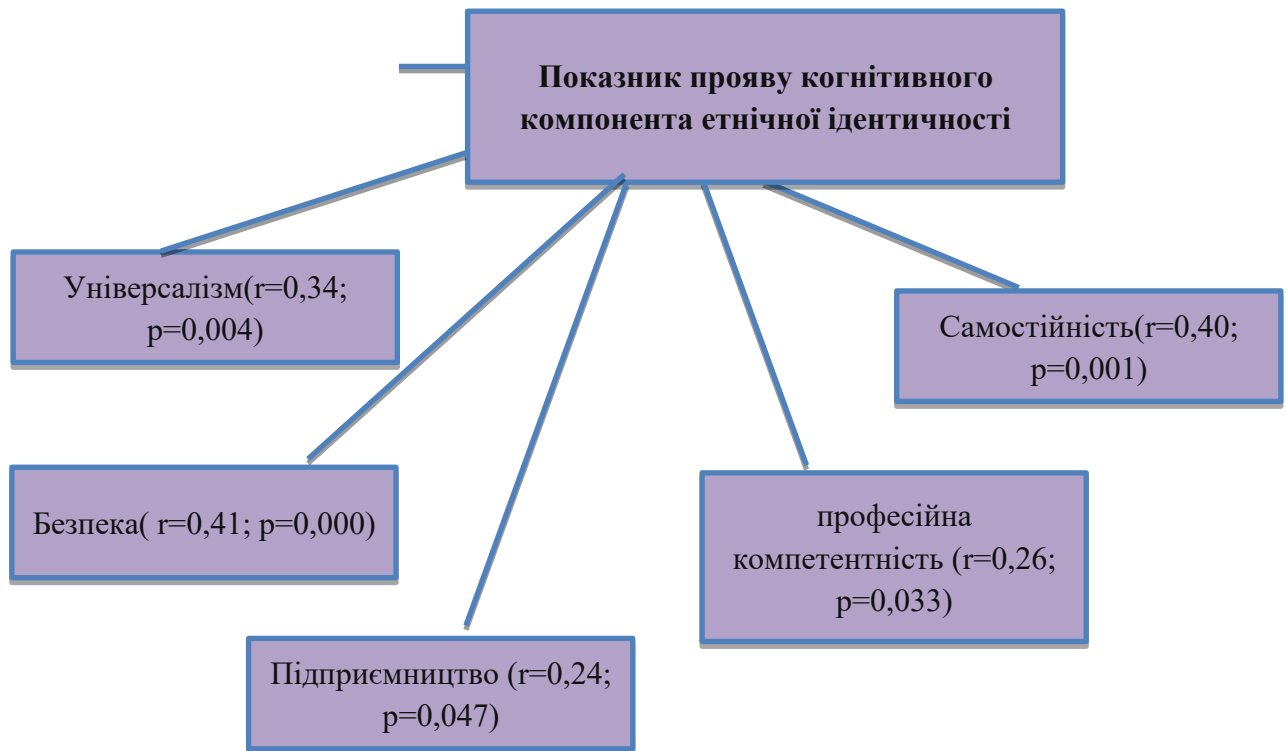
Рис. 2.13 Кореляційна плеяда за шкалою «показник прояву афективного компонента етнічної ідентичності»

Результати по цій шкалі показали, що чим більше у досліджуваних розвинуті такі якості, як доброзичливість, універсалізм, самостійність, прагнення до досягнень і почуття безпеки, то тим сильніше в них проявляється афективний компонент етнічної ідентичності.

Це означає, що з посиленням емоційного зв'язку зі своєю етнічною групою особи стають більш відкритими та підтримуючими щодо інших, схильними ставити суспільні цінності вище особистих, а також готовими до самостійного прийняття рішень.

Зафіксовано прямолінійний взаємозв'язок між показником прояву когнітивного компонента етнічної ідентичності та показниками традиції ($r=0,28$; $p=0,020$), доброзичливості ($r=0,32$; $p=0,007$), універсалізму ($r=0,34$; $p=0,004$), самостійності ($r=0,40$; $p=0,001$), досягнення ($r=0,29$; $p=0,016$), безпеки ($r=0,41$; $p=0,000$), професійної компетентності ($r=0,26$; $p=0,033$) та підприємництва ($r=0,24$; $p=0,047$) (див. Рис. 2.14).

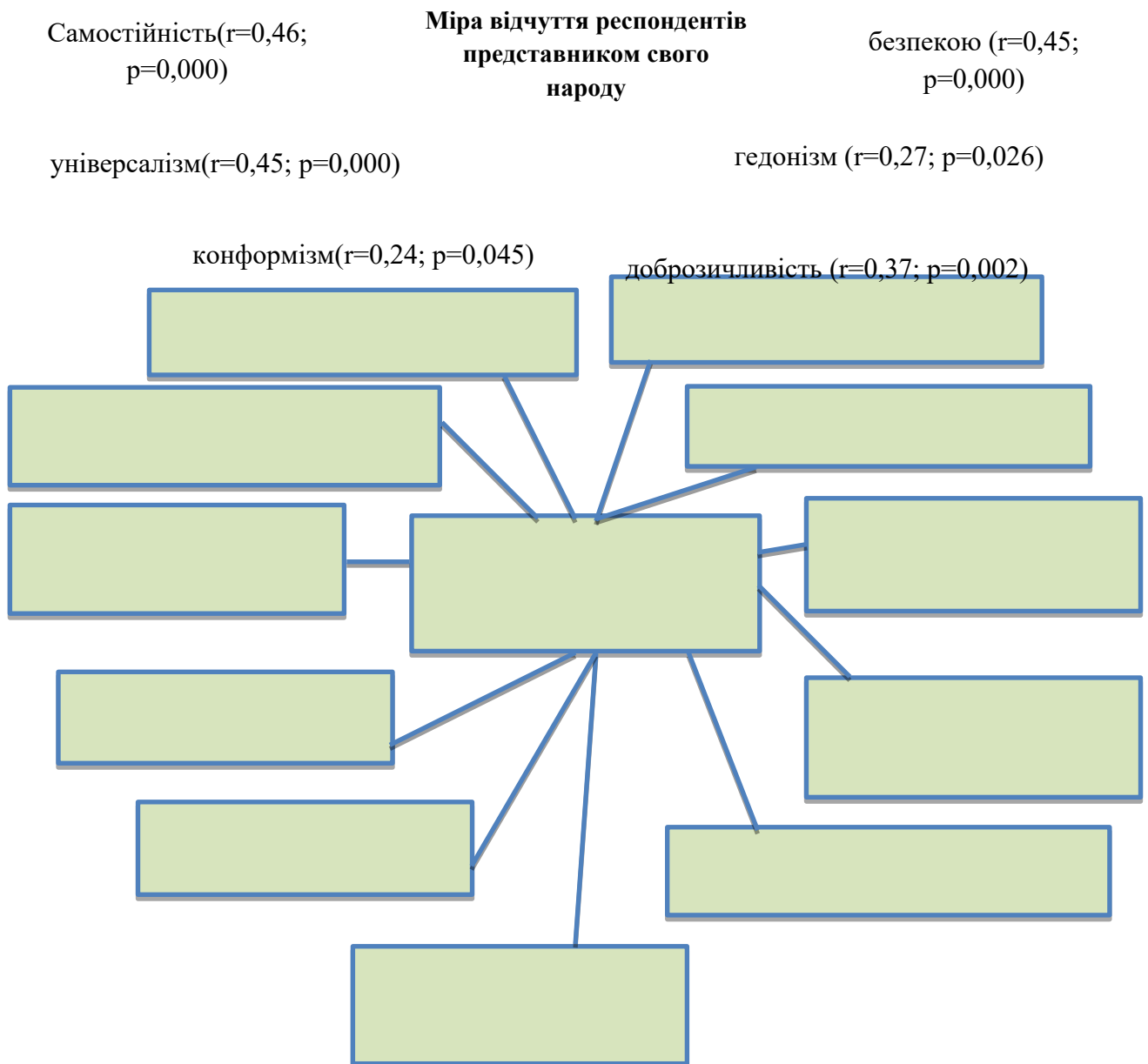
Рис . 2.14. Кореляційна плеяда за шкалою «показник прояву когнітивного компонента етнічної ідентичності »

Отже, чим більше в досліджуваних спостерігаються позитивні характеристики у таких показниках, як традиція, доброзичливість, універсалізм, самостійність, то тим більше в них виявляється прояв когнітивного компонента етнічної ідентичності.

Це означає, що особи, які активно усвідомлюють свою етнічну приналежність та розуміють її значення, частіше проявляють повагу до своїх традицій і цінностей, а також демонструють відкритість до інших культур. Також їхня здатність до самостійності та прагнення досягнень можуть бути посилені, що свідчить про їхню активну життєву позицію та бажання реалізувати свій потенціал. Також яскраво виражений афективний компонент етнічної ідентичності може підвищувати відчуття безпеки та професійної компетентності, оскільки особи з сильним зв'язком з етнічною групою частіше мають впевненість у своїх силах та здатностях, а також схильні до підприємницької діяльності. Тобто, їхня етнічна ідентичність може стати джерелом натхнення та підтримки в досягненні успіху.

І разом з цим виявлено також прямолінійний взаємозв'язок між мірою відчуття респондентів представником свого народу та показниками конформізму ($r=0,24$; $p=0,045$), доброзичливістю ($r=0,37$; $p=0,002$), універсалізмом ($r=0,45$; $p=0,000$), самостійністю ($r=0,46$; $p=0,000$), гедонізмом ($r=0,27$; $p=0,026$), досягненням ($r=0,34$; $p=0,004$), безпекою ($r=0,45$; $p=0,000$), автономією ($r=0,25$; $p=0,038$), слугуванням добру ($r=0,36$; $p=0,002$), інтеграцією стимулів життя ($r=0,33$; $p=0,006$) та підтримкою суспільства ($r=0,34$; $p=0,004$) (див. Рис. 2.15).

Згідно з отриманими даними, можна стверджувати, що чим сильніше респонденти відчують себе представниками свого народу, тим більше у них спостерігаються позитивні прояви в таких аспектах, як конформізм, доброзичливість, універсалізм і самостійність. Досягнення ($r=0,34$; $p=0,004$), слугуванням добру ($r=0,36$; $p=0,002$).

Рис . 2.15. Кореляційна плеяда за шкалою «міра відчуття респондентів представником свого народу»

Це вказує на те, що індивіди з високим рівнем етнічної ідентичності, як правило, мають більше бажання дотримуватися соціальних норм (конформізм), що може сприяти зміцненню соціальних зв'язків та взаємодії з оточуючими. Вони частіше виявляють доброзичливість, що може позитивно впливати на їхні стосунки з іншими людьми. Крім того, респонденти виявляють більшу самостійність у прийнятті рішень та прагнення досягати поставлених цілей, що свідчить про їхню впевненість у собі. Високий рівень почуття безпеки та автономії також може стати основою для активних дій у сфері підприємництва. Таким чином, міра відчуття приналежності до свого народу є важливим чинником, що сприяє розвитку особистісних якостей і підвищенню соціальної активності.

Таким чином наша друга гіпотеза повністю підтвердилася.

2.3.Порівняльний аналіз даних

Для порівняння отриманих даних, з допомогою показників t-критерія Стьюдента, ми виокремили 2 групи: перша - ті, які змінювали місце проживання протягом останніх пів року, друга – ті, які не змінювали (див. ДОДАТОК В).

Між людьми, які змінювали місце проживання та особами, які його не змінювали виявлено незначні відмінності за показниками взаємовідносини етнічної більшості та меншості, ієрархії, майстерності, афективній автономії, інтелектуальній автономії, рівноправності, показником прояву афективного компонента етнічної ідентичності, традицією, універсалізмом, самостійністю, досягненням, владою, стабільністю роботи та місця проживання, слугуванням добру, викликом, інтеграцією стимулів життя та підприємництвом (див.табл.2.7, див. Рис . 2.16).

Для людей, які змінювали місце проживання протягом останніх пів року, характерними є такі фактори, як взаємовідносини етнічної більшості й меншості, використання тієї чи іншої мови, афективна автономія, традиція, стимуляція, влада та виклик. Це означає, що процес зміни місця проживання впливає на їхнє сприйняття соціального середовища та етнічних взаємин, оскільки вони стикаються з необхідністю адаптації до нових культурних і мовних умов. Афективна автономія та традиція вказують на потребу зберегти власну культурну ідентичність та зв'язок із традиціями в нових умовах. Схильність до стимуляції, прагнення до влади та викликів свідчать про те, що ці люди можуть бути відкритими до нових вражень і готовими до активного освоєння нового середовища, долаючи труднощі та випробування, які постають перед ними.

Таблиця 2.7 Результати порівняльного аналізу діагностичних показників в осіб , що змінювали (не змінювали) місце проживання після повномасштабного вторгнення

Показники	М (Ті, які змінювали місце проживання	М (ті, які не змінювали)
Взаємовідносини етнічної більшості й меншості	3,2692	2,6667
Використання тієї чи іншої мови	2,5	1,9231
Ієрархія	12,7308	13,0769
Майстерність/панування	33,5385	36,7692
Афективна автономія	23,5385	22,8718
Інтелектуальна автономія	18,6923	19,8718
Рівноправність	27,4231	30,3077
Належність	59,5769	64,1026

Показник прояву афективного компонента етнічної ідентичності	19,9615	21,5897
Традиція	11,9231	10,6154
Універсалізм	26,3462	27,7949
Самостійність	16,9231	18,6923
Стимуляція	13,1923	12,1282
Досягнення	16,5385	17,5897
Влада	11,6538	10,7692
Стабільність роботи та місця проживання	30,1923	34,8462
Слугування добру	33	36,4872
Виклик	27,8077	24,0769
Інтеграція стимулів життя	33,8846	35,6923
Підприємництво	28,6923	30,4359

Для людей, які не змінювали місце проживання є характерними такі фактори, як ієрархія, майстерність/панування, інтелектуальна автономія, рівноправність, належність, показник прояву афективного компонента етнічної ідентичності, універсалізм, самостійність, досягнення, стабільність роботи та місця проживання, слугування добру, інтеграція стимулів життя та підприємництво. Це свідчить про те, що стабільність і звичність оточення створюють сприятливі умови для інтеграції в суспільну та культурну структуру, де людина відчувається частиною ієрархічних і соціальних зв'язків, що зумовлює відчуття належності та соціальної відповідальності. Завдяки тривалому перебуванню в одному місці, такі особи мають більше можливостей для особистісного розвитку, прагнучи інтелектуальної автономії та самостійності. Це виражається у бажанні досягати професійних та життєвих цілей, зберігаючи стабільну роботу і місце проживання. Усвідомлення належності до певної етнічної групи, а також прагнення до рівноправності та універсалізму свідчать про глибоке прийняття культурних цінностей і соціальних норм. Орієнтуючись на досягнення та служіння загальному добру, вони прагнуть інтегрувати різні життєві аспекти, що посилює їхню мотивацію

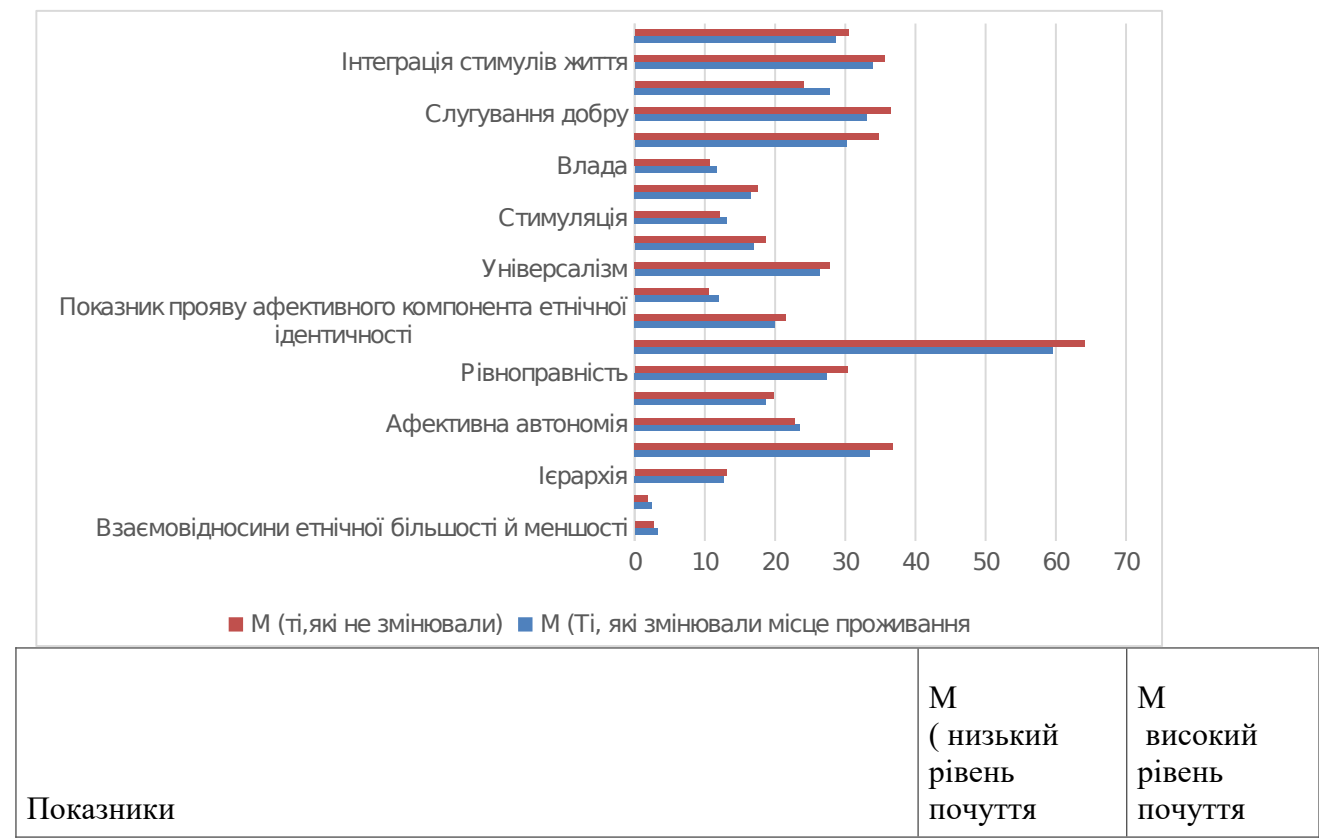
до розвитку підприємницьких навичок і соціальної активності в рамках звичної спільноти. Це все сприяє відчуттю стабільності, психологічної впевненості та активної участі в житті суспільства.

Рис.2.16. Результати тих, які змінювали та не змінювали місце проживання

Отже, наша третя гіпотеза , яка стояла перед дослідженням повністю підтвердилася.

Разом з цим, для з’ясування психологічних особливостей людей з різним рівнем почуття належності до етнічної групи використали також порівняльний аналіз (t-критерія Стьюдента), де виокремили 2 групи: перша група - люди, які мають низький рівень почуття належності до етнічної групи , друга - особи, які мають високий рівень (див. Табл. 2.8).

Таблиця 2.8.Результати порівняльного аналізу прояву діагностичних показників у осіб з різним рівнем почуття належності до етнічної групи

	належності)	належност)
Значущість національності	1,7	4,359
Використання тієї чи іншої мови	1,1667	2,9231
Взаємовідносини етнічної більшості й меншості	1,1	4,4359
Ієрархія	13,1	12,6154
Афективна автономія	23,5667	22,2821
Належність	60,2	61,6667
Показник прояву афективного компонента етнічної ідентичності	17,5333	23,5385
Показник прояву когнітивного компонента етнічної ідентичності	10,0333	13,1282
Міра відчуття себе представником свого народу	3,8667	4,4615
Конформізм	13,8333	12,7949
Традиція	10,4333	11,3077
Універсалізм	26,4333	27,5128
Самостійність	16,6667	18,9744
Гедонізм	12,4667	11,9744
Досягнення	16	17,8462
Безпека	22,4333	23,7949
Менеджмент	24,4	26,2308
Автономія	34,7	36,4615
Слугування добру	34,7	35,359
Інтеграція стимулів життя	34,4	36,4615
Підприємництво	27,7667	30,9487

Між людьми, які мають різницю в рівнях почуття належності виявлено незначні відмінності за такими показниками: значущість національності, використання тієї чи іншої мови, взаємовідносини етнічної більшості та меншості, ієрархія, афективна автономія, належність, показник прояву афективного та когнітивного компонента етнічної ідентичності, міра відчуття себе представником свого народу, конформізм, традиція, універсалізм,

самостійність, гедонізм, досягнення, безпека, менеджмент, автономія, слугування добру, інтеграція стимулів життя, підприємство (див. Рис. 17)

Рис. 2.17. Результати високого та низького рівня почуття належності

Для осіб, в яких виражений низький рівень почуття належності до етнічної групи є характерним ієрархія, афективна автономія, конформізм, гедонізм. Це свідчить про те, що для осіб із низьким рівнем почуття належності до етнічної групи менш значущими є питання національної ідентичності та зв'язку з власним етносом. Вони більше орієнтуються на особисті інтереси та задоволення власних потреб, що проявляється в прагненні до гедонізму і комфорту. Афективна автономія та конформізм свідчать про готовність адаптуватися до оточення та уникати конфліктів, зберігаючи при цьому незалежність від етнічних рамок чи традицій. Водночас ієрархія є важливим принципом, що може означати орієнтацію на соціальне становище і статус, який вони прагнуть підтримувати.

Для досліджуваних з високим рівнем почуття належності до етнічної групи є характерним значущість національності, використання тієї чи іншої мови, взаємовідносини етнічної більшості й меншості, належність, показники

прояву афективного та когнітивного компонента етнічної ідентичності, міра відчуття себе представником свого народу, традиція, універсалізм, самостійність, досягнення, безпека, менеджмент, автономія, слугування добру, інтеграція стимулів життя та підприємництво. Це свідчить про те, що для осіб з високим рівнем почуття належності до своєї етнічної групи національна ідентичність має вагоме значення в повсякденному житті. Їм важливі символи та традиції, що підтримують зв'язок із власним етносом, а також взаємини між етнічною більшістю і меншістю, що визначає їх відчуття прийняття і підтримки з боку суспільства. Такі люди мають чітко виражений афективний та когнітивний компонент етнічної ідентичності, що проявляється у відчутті себе як представника свого народу. Крім того, вони схильні до самостійності й автономії, цінують досягнення та безпеку, а також орієнтовані на збереження загальнолюдських цінностей, таких як універсалізм. Їм притаманні підприємницький дух і управлінські навички, вони намагаються інтегрувати стимули життя у власну діяльність і спрямовувати свої сили на служіння добру. Ці якості вказують на прагнення до особистісного розвитку, збереження традицій і водночас відкритість до нових можливостей, що сприяє їхній гармонійній інтеграції в соціальне середовище.

2.4. Факторний аналіз даних

Для дослідження факторної структури отриманих даних та вагомості окремих показників було застосовано факторний аналіз із використанням методу головний компонент (обертання осей Varimax). Рішення про кількість факторів приймалось на основі аналізу точкової діаграми і власних значень (див. ДОДАТОК Г).

За допомогою факторної структури було встановлено 6 латентних факторів, що пояснюють 72.2% сукупної дисперсії даних.

Перший фактор «Соціальна інтеграція» охоплює 38,3% генеральної сукупності, складається з таких шкал: «Ієрархія» (0,709),

«майстерність/панування» (0,807), «афективна автономія» (0,753), «інтелектуальна автономія» (0,692), «рівноправність» (0,773), «гармонія» (0,672), «належність» (0,882), «конформізм» (0,602), «доброзичливість» (0,786), «універсалізм» (0,733), «самостійність» (0,737), «стимуляція» (0,559), «Гедонізм» (0,575), «досягнення» (0,719), «влада» (0,563), «безпека» (0,759), «менеджмент» (0,637), «слугування добру» (0,678), «виклик» (0,605), «інтеграція стимулів життя» (0,713), «підприємництво» (0,681).

Другий фактор «Етнічна ідентичність» охоплює 12,4% генеральної сукупності, складається з таких шкал: «почуття належності до етнічної групи» (0,751), «значущість національності» (0,703), «взаємовідносини етнічної більшості й меншості» (0,767), «використання тієї чи іншої мови» (0,773), «показник прояву афективного компонента етнічної ідентичності» (0,580), «показник прояву когнітивного компонента етнічної ідентичності» (0,619).

Третій фактор «Відчуття відчуження» (-0,521), охоплює 6,76% генеральної сукупності.

Четвертий фактор «Пасивність» (-0,622) охоплює 6,04% генеральної сукупності.

П'ятий фактор «Інноваційна активність» охоплює 5,21% генеральної сукупності, складається з таких шкал: «нонконформізм» (-0,525), «автономія» (0,530), «підприємництво» (0,515).

Шостий фактор «Стабільність роботи та місця проживання» (0,418) охоплює 3,45% генеральної сукупності.

На основі факторного аналізу ми виокремили ключові риси особистості, які впливають на формування національної ідентичності молоді в сучасних умовах:

1. **Соціальна інтеграція** - ця риса відображає здатність молоді належати до соціальних груп і активно взаємодіяти з оточенням. Вона включає елементи ієрархії, рівноправності та доброзичливості у стосунках з іншими, що сприяє формуванню почуття належності до нації. Соціальна інтеграція дозволяє молодим людям відчувати підтримку та прийняття, що підвищує

їхню впевненість у собі та готовність активно долучатися до життя своєї громади.

2. Етнічна ідентичність - важливий компонент, який вказує на усвідомлення молодими людьми своєї приналежності до певної етнічної групи. Вона охоплює почуття зв'язку з культурою, мовою та традиціями, що формує національну свідомість. Молоді люди, які мають чітке уявлення про свою етнічну ідентичність, зазвичай відчують більшу стабільність і впевненість у складних ситуаціях, що сприяє їхній адаптації в умовах соціальних змін.

3. Відчуття відчуження - цей фактор підкреслює негативні переживання, пов'язані з ізоляцією від національної спільноти. Відчуття відчуження може призводити до зниження мотивації та активності молоді, що ускладнює їхню інтеграцію у соціум. Розуміння цього фактора є важливим для розробки стратегій підтримки молоді, щоб допомогти їм подолати ізоляцію і відновити зв'язки з національною спільнотою.

4. Пасивність - цей фактор вказує на відсутність ініціативи у молодих людей, які можуть відчувати безсилля перед викликами, що постають перед ними. Пасивність може бути наслідком соціального стресу або відсутності впевненості у власних силах. Виявлення цього фактору дозволяє зрозуміти, як сприяти розвитку активної позиції серед молоді, особливо в умовах змін.

5. Інноваційна активність - ця риса відображає готовність молоді до нестандартного мислення і шукання нових підходів у формуванні національної ідентичності. Нонконформізм, автономія та підприємництво, які входять до складу цього фактора, свідчать про прагнення молодих людей шукати нові можливості для самовираження і підвищення свого внеску у розвиток суспільства. Це важливо для розвитку креативності та адаптивності в умовах соціальної нестабільності.

6. Стабільність роботи та місця проживання - фактор стабільності вказує на важливість надійності в житті молодих людей. Стабільність у професійній діяльності та житлі допомагає молоді відчувати себе безпечніше, що зменшує рівень стресу і сприяє формуванню позитивного ставлення до своєї національної ідентичності. Це забезпечує основи для особистісного зростання та розвитку в умовах соціальних змін.

Отже, факторний аналіз виявляє різноманітні риси особистості формують національної ідентичності молоді, підкреслюючи важливість інтеграції, усвідомлення та активності для розвитку особистості в сучасному суспільстві.

Висновок до 2 розділу

Отже, в ході дослідження ми використали методики для дослідження психологічних особливостей національної ідентичності і результати аналізів дають нам можливість стверджувати, що досліджуваним притаманне почуття приналежності до своєї етнічної групи, прагнення до майстерності та владарювання, афективна та інтелектуальна автономія, рівноправність, гармонія, належність, схильність до конформізму, доброзичливість, універсалізм, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, безпека, автономія, слугування добру, інтеграція стимулів життя та підприємництво.

Виявлено взаємозв'язки між показниками етнічної ідентичності і показниками ціннісних та кар'єрних орієнтацій.

Разом з цим виявлено відмінності між людьми, які протягом останніх змінював місце проживання і тими хто цього не робив. Ми з'ясували, що для цих груп є характерним. Також виявили відмінності між групами людей в яких низький та високий рівень почуття належності.

За допомогою факторного аналізу ми виявили 6 факторів:

1. Соціальна інтеграція;
2. Етнічна ідентичність;
3. Відчуття відчуження;
4. Пасивність;
5. Інноваційна активність;
6. Стабільність роботи та місця проживання.

Отже, всі гіпотези, які стояли перед нашим дослідженням підтверджені.

Висновок

В сучасній науці поняття «національна ідентичність» має багатогранне тлумачення, яке залежить від соціальних, культурних та історичних контекстів. Зокрема, національна ідентичність розглядається як усвідомлення своєї приналежності до певної нації, спільності, яка має спільну територію, історію, культуру та мову. Це почуття дозволяє особистості ідентифікувати себе як частину цієї спільноти та визначити своє місце в суспільстві.

Ми теоретично розглянули такі наукові підходи до визначення сутності поняття «національна ідентичність»: підхід S. Grosby розглядає націю як групу людей, об'єднаних соціальними та територіальними відносинами з колективною самосвідомістю; підхід О. Лисенка визначає націю через духовно-психологічну, історико-культурну та територіально-господарську єдність; підхід П. Горіна трактує націю як сукупність людей, що дотримуються законів держави; підхід Ш. Морраса розглядає націю як самодостатнє об'єднання; підхід М. Козловця вказує на міждисциплінарний характер

ідентичності; підхід Е. Еріксона вбачає ідентичність як процес організації життєвого досвіду в індивідуальне «Я»; підхід О. Косовича визначає ідентичність як фізичну та психічну цілісність через взаємодію з соціумом; підхід Н. Заяця вважає ідентичність результатом самовизначення особистості чи групи; підхід С. Денисюка трактує ідентичність як усвідомлення приналежності до конкретних народів чи етносів; підхід Д. Сладкого вивчає національну ідентичність як усвідомлення приналежності до певної групи; підхід Т. Березовської визначає її як сприйняття себе частиною соціуму; підхід С. Вонсовича вважає національну ідентичність свідомим сприйняттям себе як члена нації; підхід J. Marshalke визначає національну ідентичність як частину особистісної ідентичності; підхід Л. Нагорної трактує її як сукупність специфічних рис, що виокремлюють спільноту серед інших.

Описано структуру національної ідентичності особистості включає кілька основних компонентів, кожен із яких відіграє важливу роль у її формуванні та розвитку. На основі аналізу наукових підходів можна виокремити основні компоненти:

1. Когнітивний компонент включає знання та уявлення про національну групу, її історію, традиції, символи та звичаї. Це також включає усвідомлення своєї приналежності до певної етнічної або національної спільноти.
2. Афективний компонент стосується емоційного ставлення особистості до своєї національності. Він виражається у почуттях національної гордості, любові до батьківщини та емоційній прив'язаності до національних традицій і символів.
3. Поведінковий компонент пов'язаний із реальними діями та поведінкою, які відображають національну ідентичність через участь у культурних, соціальних або політичних ініціативах. Це може включати дотримання національних традицій, використання національної мови та участь у суспільному житті національної спільноти.

Таким чином, ці три компоненти — когнітивний, афективний і поведінковий — складають основу національної ідентичності, і кожен із них впливає на

загальне самовизначення особистості та її взаємодію з національним середовищем.

Охарактеризовано особливості формування національної ідентичності, зокрема, її основні етапи та чинники, що впливають на цей процес. Формування національної ідентичності відбувається через взаємодію культурних, історичних, соціальних та політичних факторів. Національна ідентичність формується не лише через спільні етнічні чи мовні ознаки, але й через колективну пам'ять, традиції, символи та значення, що надаються певним подіям та цінностям. Важливим елементом цього процесу є соціалізація, яка включає освіту, виховання та медіа, які передають національні норми та традиції. У сучасному світі національна ідентичність може бути динамічною і змінюватися в залежності від глобалізаційних процесів та впливу інших культур.

Було проведено емпіричне дослідження за допомогою якого ми отримали наступні результати.

При аналізі отриманих даних було встановлено, що для досліджуваних в найбільшій мірі характерні такі показники, як: почуття належності до своєї етнічної групи, майстерність, панування, рівноправність, а також позитивна етнічна ідентичність. Вони проявляють високу ідентифікацію зі своєю нацією, активно залучаючись до культурних традицій, відчувачи гордість за свою етнічну приналежність. Також респонденти надають великого значення особистим досягненням, розвитку своїх професійних навичок та прагненню до кар'єрного росту.

У той же час, найменш вираженими є прояви гармонії, що вказує на меншу значущість цінностей, пов'язаних з екологічним балансом, мирним співіснуванням та злагодою у міжособистісних відносинах. Це може свідчити про більше зосередження на особистих цілях і досягненнях респондентів.

Гіпотеза про притаманність досліджуваним ключових рис етнічної ідентичності та особистісних орієнтацій підтвердилась.

Кореляційний аналіз встановив, що прояви етнічної ідентичності молоді пов'язані з певними особистісними рисами. Почуття належності корелює зі слідуванням традиціям ($r = 0,33$; $p = 0,006$), самостійністю ($r = 0,27$; $p = 0,025$), прагненням до безпеки ($r = 0,26$; $p = 0,033$) і підприємництвом ($r = 0,27$; $p = 0,028$). Значущість національності пов'язана зі схильністю до традицій ($r = 0,39$; $p = 0,001$), конформізмом ($r = 0,25$; $p = 0,041$) і підприємництвом ($r = 0,27$; $p = 0,027$). Увага до міжетнічних відносин асоціюється з прагненням до досягнень ($r = 0,26$; $p = 0,033$), готовністю до викликів ($r = 0,30$; $p = 0,013$) і менеджментом ($r = 0,32$; $p = 0,007$).

Схильність до ієрархії пов'язана з прагненням до досягнень ($r = 0,52$; $p = 0,000$), конформізмом ($r = 0,47$; $p = 0,000$) і професійною компетентністю ($r = 0,44$; $p = 0,000$). Автономія корелює з доброзичливістю ($r = 0,49$; $p = 0,000$), прагненням до досягнень ($r = 0,53$; $p = 0,000$) і підприємництвом ($r = 0,45$; $p = 0,000$). Рівноправність пов'язана з доброзичливістю ($r = 0,62$; $p = 0,000$), безпекою ($r = 0,61$; $p = 0,000$) і служінням добру ($r = 0,70$; $p = 0,000$).

Належність має сильний зв'язок із доброзичливістю ($r = 0,72$; $p = 0,000$) і підприємництвом ($r = 0,56$; $p = 0,000$). Афективний компонент етнічної ідентичності корелює з самостійністю ($r = 0,42$; $p = 0,000$) і безпекою ($r = 0,30$; $p = 0,012$). Когнітивний компонент асоціюється зі схильністю до традицій ($r = 0,28$; $p = 0,020$) і підприємництвом ($r = 0,24$; $p = 0,047$). Гіпотеза про взаємозв'язок етнічної ідентичності молоді з їх ціннісними та кар'єрними орієнтаціями підтвердилася.

За допомогою порівняльного аналізу виявлено відмінності між групами досліджуваних за такими критеріями:

1. Зміна місця проживання:

Люди, які змінювали місце проживання протягом останніх пів року, більше орієнтовані на адаптацію до нових умов (взаємовідносини етнічної більшості й меншості, афективна автономія, традиція). Їм притаманні прагнення до стимуляції, влади та викликів, що свідчить про відкритість до нового і готовність долати труднощі.

Особи, які не змінювали місце проживання, характеризуються стабільністю у роботі й житті, інтелектуальною автономією, рівноправністю та соціальною належністю, що сприяє їх інтеграції у звичне соціальне середовище.

Отже, гіпотеза, що зміна місця проживання впливає на соціальні цінності та особистісні риси молоді, посилюючи потребу в адаптації, збереженні культурної ідентичності та відкритості до нових викликів- знайшла своє підтвердження.

Також ми виявили відмінності між рівнем почуття належності до етнічної групи:

Люди з низьким рівнем етнічної належності орієнтовані на особисті інтереси, зокрема гедонізм, конформізм і афективну автономію, а також менше уваги приділяють питанням національної ідентичності.

Особи з високим рівнем етнічної належності мають значну прив'язаність до культури, традицій та мови, демонструють чітко виражені когнітивний і афективний компоненти етнічної ідентичності, орієнтацію на безпеку, досягнення та загальнолюдські цінності.

У результаті факторного аналізу встановлено 6 факторів, які описують формування національної ідентичності молоді в сучасних умовах: соціальна інтеграція, етнічна ідентичність, відчуття відчуження, пасивність, інноваційна активність, стабільність роботи та місця проживання.

Отже, психологічні особливості впливу національної ідентичності є важливим чинником, що визначає емоційне сприйняття себе в контексті етнічної приналежності, соціальної інтеграції, формування цінностей та орієнтацій, а також впливає на поведінкові реакції та адаптацію в соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова Л. Є. Мова як визначальний чинник ідентичності української нації». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2018. № 292. С. 24–32.
2. Березовська Т. І., Дацюк Т. К., Семенюк-Прибатень А. В. Правові аспекти української національної ідентичності: від історії до сучасності. *Global Innovations and Collaborative Solutions in Contemporary Science*. 2023. № 5. С. 65–69.
3. Бех І. Д., Журба К. О. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. № 16. С. 24–33.
4. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 17–21.
5. Вонсович С. Г. Поняття національної ідентичності: український дискурс. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. № 29. С. 74–81.

6. Гандзілевська Г. Б. Збереження національної ідентичності творчою діаспорою українців Австралії. *Наукові записки* : зб. наук. праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 25. С. 21–25.

7. Глушаниця Н. В., Конопляник Л. М., Пришупа Ю. Ю. Роль сформованості національної ідентичності в системі соціальних комунікацій. *Соціальні комунікації суспільства: теоретичні та прикладні аспекти*. Київ : Талком, 2020. 231 с.

8. Голопич І. М., Миргород Д. Чинники формування національної ідентичності українців. *Українська писемність, мова, культура в минулому та сьогоденні*. Харків : ХНУРЕ, 2015. С. 16–18.

9. Горінов П. В., Драпушко Р. Г. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 26–30.

10. Денисюк С. Г., Фокин Я. Ф. Національна ідентичність як фактор міжнародної безпеки: політико-правовий аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2023. № 44. С. 19–25.

11. Доброльожа Г. М. Власне ім'я як важливий чинник формування національної ідентичності в сучасній Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2019. № 2. С. 60–68.

12. Дудник Н. Шляхи формування національної ідентичності майбутніх педагогів в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. № 2. С. 91–98.

13. Дуйко Є. О. Національна ідентичність та її складники в сучасному англomовному дискурсі політичних діячів США. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8492/1/12.pdf> (дата звернення: 02.09.2024)

14. Желанова В. В., Матвієнко О. В. Національно-культурна ідентичність особистості: сутність та структура. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 49. С. 17–20.

15. Жилін М. В., Смокова Л. С. Ідентичність особистості: проблеми практичного використання й інструментів виміру. *Габітус*. 2020. № 15. С. 30–37.
16. Заяць Н. Національна ідентичність як основа для розвитку політичної нації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 56. С. 28–32.
17. Іванова І. Ф. Етнічні групи: чинники формування національної ідентичності (на прикладі м. Миколаєва). *Перспективи*. 2016. № 1. С. 38–43.
18. Казакевич О. Роль мови у формуванні національної ідентичності (Role of language in the national identity format)». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2019. № 18. С. 17–22.
19. Кікоть А. Український костюм у контексті формування національної ідентичності. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. № 45. С. 145–151.
20. Козловець М. А. Ідентичність: поняття, структура і типи. URL: http://eprints.zu.edu.ua/5227/1/vip_57_1.pdf (дата звернення: 28.08.2024)
21. Козловець М. А., Павлун Ю. І. Теоретичні засади дослідження формування української національної ідентичності. URL: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_2_11.pdf (дата звернення: 12.09.2024)
22. Косович О. Мова та національна ідентичність: навч. посіб. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 203 с.
23. Лисенко О. М. Проблема національної ідентичності: педагогічний, соціологічний, філософський аналіз. URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/30>. (дата звернення: 25.08.2024)
24. Малімон Л. Я., Роботько О. І. Психологічні особливості національної ідентичності сучасних студентів. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/18/45/311> (дата звернення: 02.09.2024)
25. Методика діагностики ціннісних орієнтацій в кар'єрі (Е. Шейна, адаптація В. А. Чікер, В. Е. Вінокурова). URL: <https://studfile.net/preview/5200213/page:9/> (дата звернення: 05.09.2024).

26. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11617/02-Nagorna.pdf> (дата звернення: 25.08.2024)

27. Осадченко П. О. Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства. URL: <https://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf> (дата звернення: 25.08.2024)

28. Османова А. М., Співак Л. М. Етнопсихологія: психодіагностичний практикум: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2023. 128 с.

29. Пирог Г. В., Хохлова К. І. Особливості структури національної ідентичності українців раннього дорослого віку. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі*: збірник матеріалів II круглого столу (м. Київ, 19 жовтня 2023 р.). Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта», 2023. С. 75–80.

30. Піонтковська Д. В. Особливості валентності національної ідентичності студентської молоді. *Психологічні перспективи*. 2014. № 24. С. 263–272.

31. Піонтковська Д. В. Програма розвитку національної ідентичності студентської молоді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. № 1. С. 163–172.

32. Потапчук Т. Становлення національної ідентичності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. № 2. С. 2–8.

33. Похило І. Д. Нація і націоналізм: історія та розвиток феномена.
URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8726/%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1> (дата звернення:
28.08.2024)

34. Раскова Г. В. Медіаграмотність як чинник формування національної ідентичності. *Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні* : матеріали VIII обласної науково-практичної конференції (м. Київ, 10 листопада 2022 р.). Київ: Донецький ОБЛППО, 2022. С. 392–397.

35. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с.

36. Руденко Ю. Ю. Місце національної ідентичності в системі ідентичностей: теоретичний та практичний виміри. *Політікус*. 2020. № 2. С. 19–24.

37. Савчук В. А. Національна самосвідомість: огляд психологічних концепцій. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7536/1/15.pdf> (дата звернення: 28.08.2024)

38. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/sladkyi_natsionalna.pdf (дата звернення: 25.08.2024).

39. Співак Л. М. Розвиток позитивної національної ідентичності студентської молоді на навчальних заняттях з «Етнопсихології». *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 2. С. 135–140.

40. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ: НІСД, 2021. 336 с.

41. Субашкевич І. Р. Формування ціннісно-смислової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій: навч. посіб. Львів: Растр-7, 2016. 60 с.

42. Ткаченко Т. А. Національна ідентичність набула своєї сили. URL: <https://nubip.edu.ua/node/107960> (дата звернення: 25.08.2024)

43. Федорчук О., Ковальов О. Національна ідентичність як генетична матриця українського народу. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2022. № 1. С. 42–48.

44. Філіпчук О. Р. Структура національної ідентичності школярів у сучасному полікультурному просторі. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 8. С. 1219–1227.

45. Філіпчук О. Р. Формування національної ідентичності особистості в умовах сучасних викликів. Педагогічна академія: наукові записки. URL: <http://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/278/161> (дата звернення: 12.09.2024)

46. Чепа М.-Л. А., Савіна М. І., Солодчук С. Є. Навчально-методичні проблеми розробки сценаріїв реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві : навч. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2015. 80 с.

47. Четвертак Є. О. Національна ідентичність у мовній картині світу. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14062469.pdf> (дата звернення: 25.08.2024)

48. Шапаренко О. В. Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. № 20. С. 92–99.

49. Шумик Л., Широких А. Вікові особливості розвитку національної ідентичності та вплив воєнних дій в на її формування. *Психологія: реальність і перспективи*. 2023. № 21. С. 110–118.

50. Barrett M. English Children's Acquisition of a European Identity. *Changing European Identities: Social-Psychological Analyses of Social Change..* Oxford: Pergamon Press, 1996. 272 p.

51. Bozonelos D., Wendt J., Lee. C. What is National Identity? URL: [https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Political_Science_and_Civics/Introduction_to_Comparative_Government_and_Politics_\(Bozonelos_et_al.\)/07%3A_Political_Identity-_Nationalism_Religion_Class/7.02%3A_What_is_National_Identity](https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Political_Science_and_Civics/Introduction_to_Comparative_Government_and_Politics_(Bozonelos_et_al.)/07%3A_Political_Identity-_Nationalism_Religion_Class/7.02%3A_What_is_National_Identity) (дата звернення: 28.08.2024)

52. Grosby S. What is a nation? URL: <https://academic.oup.com/book/527/chapter-abstract/135278699?redirectedFrom=fulltext&login=false> (дата звернення: 28.08.2024)

53. Liu Q., Turner D. Identity and national identity. *Educational Philosophy and Theory*. 2018. № 12. P. 1080–1088.

54. Marshalke J. National Identity. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-94-007-6730-0_324-1
(дата звернення: 28.08.2024)

55. Sasse G., Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine . *Post-Soviet Affairs*. 2018. № 2. P. 2–3.